

บทบาทของพระคลังสินค้าในสมัยกรุงศรีอยุธยา

ก่อนสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

รัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ - พระศรีสุธรรมราชา พ.ศ. ๒๐๓๘ - ๒๑๘๘

นับตั้งแต่ชาวโปรตุเกสได้เริ่มเข้ามาค้าขายติดต่อกับประเทศไทยในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ (พ.ศ. ๒๐๓๘ - ๒๐๗๒) พวกฝรั่งชาติอื่น ๆ คือ ฮอลันดา อังกฤษ ฯลฯ เป็นต้น ก็ได้เข้ามาค้าขายติดต่อกับไทยด้วย (เช่น ชาวโปรตุเกสเข้ามาใน พ.ศ. ๒๐๘๘ ฮอลันดา พ.ศ. ๒๑๘๗ อังกฤษ พ.ศ. ๒๑๘๘) * พระเจ้าแผ่นดินไทยโปรดให้ชาวประเทศตะวันตกเหล่านี้ไปค้าขาย และพระราชทานที่ให้ตั้งภูมิลำเนาด้วย โปรดให้จัดที่ดินสงให้ตั้งห้าง สร้างโรงสินค้าให้เช่าแบ่งออกเป็นเขต ๆ กรุงศรีอยุธยาจึงกลายเป็นศูนย์กลางการค้าขายในแถบนี้ ดังปรากฏในรายงานของเมอร์ชิเออร์ วาเช (Vachet) ซึ่งยื่นต่อคณะเสนาบดีของประเทศฝรั่งเศสใน พ.ศ. ๒๒๒๔ (ค.ศ. ๑๖๘๑) ว่า

... เมืองไทยนั้นเป็นเมืองหนึ่งในโลกนี้ที่จะได้เห็นชนชาติต่าง ๆ รวบรวมกันอยู่ จะหาเมืองใดที่มีชนชาติต่าง ๆ มากเหมือนในเมืองไทยเป็นหาไม่ได้ เมื่อประมาณ ๕๐ ปีที่แล้วมาแล้ว พวกฮอลันดาได้มาตั้งห้างอย่างงดงามสำหรับท่าการค้าขาย พวกโปรตุเกสซึ่งจำเป็นต้องละทิ้งดินแดนที่มีไว้ในประเทศอินเดียได้มาตั้ง

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราชพงษประทีป ประวัติการทูตของไทย
(โรงพิมพ์พระจันทร์ พระนคร พ.ศ. ๒๔๘๖) หน้า ๘, ๓๗

กอลอนีขึ้นในเมืองไทย พวกอังกฤษก็คหยาของทางทุกข้างสำหรับจะมาตั้งตัว
ชยู่ในเมืองนี้ แลบริษัทฝรั่งเศสก็มีห้างชยู่ในเมืองไทยทางหนึ่ง ในเมืองนี้ยังมีชน
ชาวอิตาเลียน ชาวสเปน ชาวเดนมาร์ก ชาวสวีเดน ชาวเยอรมัน ชาวเคอร์ก
ชาวเปอร์เซีย และชาติอื่น ๆ อีกเป็นอันมาก... ๒

ในตอนปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๒ (คริสศศตวรรษที่ ๑๖) สยาม (กรุงศรีอยุธยา)
และตะนาวศรี เป็นที่รู้จักกันดีในหมู่พ่อค้าชาวอังกฤษโดยทั่วไป ฟูลเก้ เกรวิล (Fulke
Grevil) กล่าวถึงพ่อค้าเหล่านี้ในรายงานที่เขา เขียนถวายสมเด็จพระนางเจ้าอสิษาเบ
ที่ ๑ ใน พ.ศ. ๒๔๔๓ (ค.ศ. ๑๖๐๐) กล่าวถึง เหตุที่พ่อค้าอังกฤษอาจจะทำการค้าขายในอินคัส
ตะวันออก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับราชอาณาจักรและอาณาจักรซึ่งร่ำรวยและไม่เป็นเมืองขึ้น
ของพระเจ้าแผ่นดินสเปนและโปรตุเกส ๓

ในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ พวกโปรตุเกสได้เข้ามาตั้งบ้านเรือนเพื่อทำการ
ค้าขายในกรุงศรีอยุธยา ตามจดหมายเหตุของโปรตุเกสกล่าวว่า พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาพระ-
ราชทานพระบรมราชานุญาตให้โปรตุเกสตั้งห้างไปมาค้าขายที่กรุงศรีอยุธยาและที่เมืองปัตตานี
และต่อมาได้รับพระบรมราชานุญาตให้ไปตั้งห้างค้าขายที่นครศรีธรรมราช และเมืองมะริด

^๒ นายอรุณ อมาตยกุล แปล "จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศสครั้งกรุงศรี-
อยุธยา" ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๒ (โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร พระนคร พ.ศ. ๒๔๖๔)
หน้า ๒๐๗

^๓ John Anderson, English Intercourse with Siam in the
Seventeenth Century (London: Kegan Paul, Trench, Trubner, & Co.,
Ltd., 1890) p. 36

อีกทั้ง ๔ ในสมัยนั้นนอกจากจะได้ทำการค้าขายติดต่อกับประเทศทางตะวันตกแล้ว การค้ากับชาวตะวันออกก็ยกกันคือจีนและอินเดีย ยิ่งคงดำเนินติดต่อยาวมาเช่นเดียวกับสมัยสุโขทัยและอยุธยาตอนต้น จดหมายเหตุจีนในสมัยพระเจ้าเฮาจงฮ่องเต้ กษัตริย์องค์ที่ ๕ แห่งราชวงศ์หมิงกล่าวว่า มีราษฎรไทยไปยังเมืองจีนใน พ.ศ. ๒๐๓๔, ๒๐๓๖, ๒๐๔๐ และ ๒๐๖๕ ใน พ.ศ. ๒๐๕๒ สมัยพระเจ้าจูจงฮ่องเต้ กษัตริย์องค์ที่ ๑๐ แห่งราชวงศ์หมิง ปรากฏว่ามีสำเภาบรรทุกสินค้าไทย ถูกลมพัดเข้าไปในแม่น้ำเมืองกวางตุ้ง และใน พ.ศ. ๒๐๖๕ สมัยพระเจ้าสิ่งฮ่องเต้ กษัตริย์องค์ที่ ๑๑ สำเภาไทยกับสำเภาเมืองจัมปามาจอดในเมืองกวางตุ้ง แสดงว่าไทยยังคงค้าขายติดต่อกับจีนตลอดมา ๕

ในหนังสือของอัลฟองโซ อัลบูเกอรก์ กล่าวถึงสินค้าของกรุงศรีอยุธยาว่า มีโลหะเงิน ซึ่งมีเนื้อดีมาก ๖

ในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (พ.ศ. ๒๐๕๑ - ๒๑๑๑) มีข้อความปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า การค้าขายในกรุงศรีอยุธยาเจริญรุ่งเรือง มีเรือกำปั่นลูกค้าหลายชาติเข้ามาค้าขาย ๗ ในหนังสือประวัติการค้าไทยกล่าวว่า การควบคุมสินค้าเข้าและสินค้าออก

๕ สง่า กาญจนาคพันธ์ ประวัติการค้าไทย (โรงพิมพ์ชาวพาณิชย์ พระนคร พ.ศ. ๒๔๕๕) หน้า ๑๔๐

๕ เรื่องเดียวกับเชิงอรณที ๔ หน้า ๑๒๒-๑๒๓

๖ เรื่องเดียวกับเชิงอรณที ๔ หน้า ๑๔๕ (อ้างจาก The Commentaries of the Great Afonso D'Albuquerque, Vol.3, p.143)

๗ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑ ตอน ๑ (โรงพิมพ์พาณิชย์ พระนคร พ.ศ. ๒๔๕๕) หน้า ๒๕๔

ซึ่งเรียกล้างของท้องห้ามได้เกิดมีขึ้นเป็นครั้งแรกในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เนื่อง
จากในแผ่นดินนี้มีลูกค้าวานิชเข้ามาค้าขายในกรุงศรีอยุธยามาก ทำให้ปรากฏชื่อพระคลังสินค้า
ซึ่งเป็นหน่วยราชการใหญ่ และสำคัญ เกี่ยวกับการค้าขายของประเทศไทยในสมัยโบราณแพร่
หลายเท่ามาตั้งแต่ครั้งนั้น เจ้าพนักงานใหญ่ในหน้าที่ของพระคลังสินค้าได้ชื่อว่า พระคลัง
การที่เชื่อว่าพระคลังสินค้าได้เกิดมีขึ้น หรือเริ่มมีการควบคุมสิ่งของท้องห้ามในแผ่นดินสมเด็จพระ
มหาจักรพรรดินั้น เนื่องจากอาศัยเหตุผลต่าง ๆ คือ

๑. ไปรเทศสมการค้าขายในกรุงศรีอยุธยามากขึ้น สินค้าอาวูฐปั่นไฟก็มีมากขึ้นด้วย
จึงมีความจำเป็นต้องควบคุมการซื้อขายอาวูฐ
๒. หลังรัชสมัยสมเด็จพระชัยราชาธิราช บ้านเมืองเกิดจลาจลแย่งราชสมบัติ ป็น
เป็นอาวูฐสำคัญอย่างหนึ่ง ผู้ปกครองประเทศจึงต้องทำการควบคุม
๓. ไทยเริ่มห้ามขายยุทธสงครามกับพม่าในแผ่นดินสมเด็จพระชัยราชาธิราช อาวูฐ
ยุทธภัณฑ์ต่าง ๆ จึงเป็นของที่จำเป็น รัฐบาลต้องเข้าควบคุมการซื้อขายทั้งหมด เพื่อสะสมไว้
ใช้ในราชการ ตลอดจนเปิดโอกาสที่อาวูฐจะตกไปอยู่ในมือศัตรูของรัฐบาล
๔. พระราชพงศาวดารกล่าวว่า มีสำเภापอค้าต่างประเทศเข้ามาค้าขายมากใน
สมัยนี้ จึงต้องมีกฎระเบียบควบคุมการค้าขาย
๕. ในกฎหมายลักษณะอาญาหลวง ซึ่งออกในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิแห่ง
หนึ่งกล่าวว่า ห้ามมิให้ซื้อขายสิ่งของท้องห้ามแก่ผู้มาค้า เมืองต่างแดน ซึ่งเป็นการควบคุม
การซื้อขายสินค้าเกี่ยวเนื่องไปถึงพระคลังสินค้าด้วย เนื่องจากสิ่งของท้องห้ามอยู่ในอำนาจ
พระคลังสินค้า พระคลังสินค้าบังคับการซื้อขาย ใครจะทำกันเองมิได้ พ่อค้าคนใดจะขายก็
ต้องมาขายให้พระคลังสินค้า หรือจะซื้อก็ต้องซื้อไปจากพระคลังสินค้า

๖ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ กล่าวถึงเรื่องพระคลังสินค้าไว้
 ตอนหนึ่งอ้างถึงนายแอนเวอร์ ชาวโปรตุเกสแต่งเรือออกมาค้าขายทางตะวันออก นายแอน-
 เวอร์กล่าวว่า พระคลังสินค้านั้นพวกเจ้าแขกในอินเดียทำมาตั้งแต่แรกที่พวกโปรตุเกสออกมา
 ค้าขายแล้ว ไทยเราก็คงจะได้แบบอย่างมาจากอินเดีย เนื่องจากการค้าขายติดต่อกับอินเดีย
 มีมาแต่โบราณแล้ว และในรัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ การค้าขายกับฝรั่งชาติตะวันตกมี
 มากขึ้น การวางระเบียบการค้าขายให้รัดกุมก็คงจะได้มาจากพวกอินเดีย และอีกประการหนึ่ง
 ในสมัยนั้นไทยได้ค้าขายติดต่อกับอินเดียมาเป็นระยะเวลานานพอที่จะมีการจัดตั้งพระคลังสินค้า
 ขึ้นได้แล้ว

๗ ในพระราชพงศาวดารปรากฏว่า เมื่อพระมหาธรรมราชาได้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน
 ใน พ.ศ. ๒๑๑๒ ได้ทรงแต่งตั้งขุนนางผู้ใหญ่ "... ครีสีให้พระศรีอัครราชคงที่พระยาพระคลัง..."^๕
 คำว่าพระคลัง คงเป็นชื่อตำแหน่งของผู้นั้นที่เกี่ยวเนื่องกับการซื้อขาย ซึ่งคงจะเนื่องจากมีพระ
 คลังสินค้าเกิดขึ้นมาแล้ว พอดีกับราษฎรต้องทำการค้าขายติดต่อกับพระคลังสินค้า เลยเรียก
 เสนาบดีผู้จัดการคลังสินค้าว่า พระคลัง หรือ Barcalon (ซึ่งเป็นคำที่โปรตุเกสเรียก)
 แสดงว่าพระคลังสินค้าได้มีมาก่อนแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาแล้ว ดังนั้นจึงเป็นการ
 แน่นนอนว่า ในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิต้องมีพระคลังสินค้าอยู่แล้ว^๖

การค้าขายติดต่อกับประเทศทางตะวันตกเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ ดังปรากฏว่า ในแผ่นดิน
 สมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พ.ศ. ๒๑๑๓ - ๒๑๔๔) เมื่อ พ.ศ. ๒๑๔๑ สเปนได้แต่งราชทูต
 ชื่อ ดอนเทลโล เด อะกิเร (Don Tello de Aquirre) มาถึงกรุงศรีอยุธยาขอทำไมตรี
 การค้าขายระหว่างกรุงศรีอยุธยากับสเปน^๗ และใน พ.ศ. ๒๑๔๓ แมทธิพเรือฮอลันดาชื่อ

^๕ เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรรถที่ ๔ หน้า ๑๐

^๖ เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรรถที่ ๔ หน้า ๑๔-๑๖

^๗ เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรรถที่ ๑๐ หน้า ๑๖

วิกบริัน วัลนาร์แวร์ค (Wigbrand van Warwijck) ได้ส่งคอแลเนลิส สเปกซ์ (Cornelis Specx) เป็นทูตเข้ามาเฝ้าสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ณ กรุงศรีอยุธยาเป็นครั้งแรก
 เข้าใจว่าคงจะได้ทำการเจรจาติดต่อทำความตกลงทางด้านการค้าขายกับไทย และตั้งคลัง
 สินค้าฮอลันดาขึ้นในกรุงศรีอยุธยาเป็นครั้งแรก ^{๒๒} ปรากฏว่าใน พ.ศ.๒๔๕๐ (ค.ศ.๑๖๐๗)
 แผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ พระเจ้าแผ่นดินไทยได้ทรงส่งคณะทูต ๑๖ คนมายังบันตัม
 (Bantam ศูนย์กลางการค้าของฮอลันดาในภาคตะวันออก) เพื่อเจริญสัมพันธไมตรีกับเจ้าชาย
 มอริส บุครองประเทศฮอลแลนด์ (The Republic of The United Provinces) คณะทูต
 ได้แจ้งแก่พ่อค้าฮอลันดาที่บันตัมว่า ถ้าพวกฮอลันดาไปค้าขายยังกรุงศรีอยุธยา พ่อค้าฮอลันดา
 จะได้รับเสรีภาพเท่า ๆ กับพ่อค้าโปรตุเกส และพ่อค้าชาติอื่น ๆ ^{๒๓}

รัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ

ในแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ (พ.ศ.๒๑๔๔ - ๒๑๖๓) การค้าขายของไทยได้

^{๒๒} เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรรถที่ ๑๑ หน้า ๓๗๑-๓๗๒ (อ้างจาก Journal of Siam Society, Vol.XXX, part II, p.160)

ฮอลันดาได้มาค้าขายทางภาคตะวันออกมาถึงเกาะลังกาในราว พ.ศ.๒๑๔๔ มาได้
 เกาะชวาและได้ตั้งเมืองบันตัม (ปัตตาเวีย) เป็นสถานีการค้าใหญ่ในภาคตะวันออก แอดมิราล
 วิกบริัน วัลนาร์แวร์ค ได้เข้ามาถึงเมืองปัตตานี และได้ส่งทูตมาเฝ้าสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
 ใน พ.ศ.๒๑๕๗

^{๒๓} Letters Received by the East Indis Company from its
Servants in the East. (London: Sampson Low, Marston & Co.Ltd., 1896)
 Vol.I, pp.7-6

รับกรหาญบำรุงมากขึ้น เนื่องจากบ้านเมืองสงบเรียบร้อย กรุงศรีอยุธยากำลังมีอำนาจเต็มเปี่ยม สมเด็จพระเอกาทศรถทรงมีเวลาทำนุบำรุงบ้านเมืองหลังจากที่ไต่ทำศึกกับพม่ามาเป็นเวลานาน ไต่ทรงบัญญัติวิธีการเสียส่วย (ส่งเงินช่วยราชการแทนแรง) อากรขนอน (ภาษีสินค้าร้อยชักสิบ) และอากรตลาด (ภาษีโรงเรือน) อังฤษได้เริ่มเข้ามาค้าขายติดต่อกับไทยใน พ.ศ. ๒๑๕๕ ปรากฏจากจดหมายเหตุของฮอลันดาว่า พ่อค้าอังฤษได้เข้ามาหาขุนนางไทย แจ้งว่ามีพระราชสาส์นจากพระเจ้าเจมส์ที่ ๑ มาถวายพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระเอกาทศรถโปรดให้ออกพระพุทรากรมตรีเป็นผู้จัดการคอนรับทูตอังฤษคณะนี้

หลวงสิบล้ำศาสตรี (เลื่อน ศรีวรรณะ) หลวงขุนทกสิกร (ขุน อ่องระเบียบ) ขุนวิทย์วุฒิ (นาม ชัยรัตน์) ประวัติศาสตร์ไทยฉบับพิศดาร (โรงพิมพ์อุตสาหกรรม พ.ศ. ๒๔๘๒) หน้า ๑๑๐

สง่า กาญจนาคพันธ์ เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรรถที่ ๔ หน้า ๔๐
สงวน อึ้งคง สัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศ (โรงพิมพ์อักษรบริการ พระนคร พ.ศ. ๒๕๐๔) หน้า ๒๓

John Anderson, เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรรถที่ ๓ หน้า ๘-๘๗
กัปตันวิลเลียม คีลลิง (Captain William Keeling) ได้มายังบันตัมใน พ.ศ. ๒๑๕๑ (ค.ศ. ๑๖๐๘) และได้พบกับราชทูตจากไทย จึงได้รับทราบเรื่องราวเกี่ยวกับการค้าของไทยจากคณะทูตที่ไทยส่งไปเจริญทางพระราชไมตรีกับฮอลันดาว่า "...ข้าแคงพันพิบอาชขายไคหมคในเวลลอสองวัน และปีหนึ่ง ๆ จะขายยาไคเป็นจำนวนมากที่สุด... " ทั้งยังแจ้งค่อไปค้วยว่า มีทองเนื้อดีมากในประเทศไทย ทั้งเพชรและพลอยก็มีมาก และราคาก็ถูกค้วย ราชทูตไทยรับรองกับพ่อค้าอังฤษว่า พระเจ้าแผ่นดินไทยทรงยินดีทำการค้าขายกับอังฤษ กัปตันคีลลิงไคกลับไคยังอังฤษใน พ.ศ. ๒๑๕๓ (ค.ศ. ๑๖๑๐) และได้รายงานเรื่องนี้ค่อบริษัทอินเดียนตะวันออกของอังฤษ ทำให้บริษัทคกลงใจจะเปิดความสัมพันธ์ทางการค้ากับสยาม กัปตันแอนโทนี ฮิปโปน (Captain Anthony Hippon) คุมเรือโกลบ (Globe) ออกเดินทางจากประเทศอังฤษเมื่อวันที่ ๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๑๕๓ (ค.ศ. ๑๖๑๑) และไคมาถึงไทยแะยังปักคานีเมืองซีนของไทยในวันที่ ๒๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๑๕๔ (ค.ศ. ๑๖๑๒) อังฤษไคตั้งโรงสินค้าที่นั่น และได้เสมายังกรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ. เดียวกันไคเดือนสิงหาคม

ใจความในพระราชสาส์นของพระเจ้ากรุงอังกฤษมีว่า อังกฤษขอสิทธิค้าขายโดยไม่ต้องเสียภาษี
 อากร ^๒ ในครั้งนี้อังกฤษได้จัดตั้งคลังสินค้าขึ้นในกรุงศรีอยุธยา และที่ปัตตานีด้วย ปรากฏว่า
 "...พระเจ้าแผ่นดินทรงพอพระทัยเป็นอย่างมากที่มีชาวต่างชาติอีกชาติหนึ่งได้เข้ามาถึงประเทศ
 ของพระองค์ ทั้งนี้การค้าของอังกฤษจึงไม่ถูกขัดขวาง และแลมเบต จากอบสันก็รู้สึกดีอยู่แล้วว่า
 พระองค์ทรงพยายามที่จะตั้งประเทศต่าง ๆ ให้มาสนใจในกิจการค้ากับเมืองไทย..." ^๓ ใน
 รายงานของพ่อค้าฮอลันดา นายมาร์เติน ฮูทแมน (Maerten Houtman) เขียนไปถึงนายเฮน-
 ดริก เจนเสน (Hendrik Jansen) ใน พ.ศ.๒๔๕๕ (ค.ศ.๑๖๑๒) ว่า ในโอกาสที่อังกฤษ
 ได้ขายผ้าให้แก่พระเจ้าแผ่นดินไทยซึ่งพระราชทานสิทธิพิเศษแก่อังกฤษ โดยอนุญาตให้พวกฮอลันดา

^๒ สง่า กาญจนาคพันธ์ เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรรถที่ ๔ หน้า ๕๑

^๓ Letters Received by the East India Company... เรื่องเกี่ยวกับ
 เชิงอรรถที่ ๓ Vol.I, p.9

Records of the Relations between Siam and Foreign Countries
in the 17th. Century (Printed by order of the Council of the
 Vajirāñāna National Library) Vol.I, (1607 - 1632) p.9

เป็นจดหมายของคอร์เนลิส ฟอน นีอันโรด (Cornelis van Nyenrode) ถึง
 เฮนดริก เจนเสน (Hendrik Jansen) ที่ปัตตานีเมื่อวันที่ ๒๔ สิงหาคม พ.ศ.๒๔๕๕
 (ค.ศ.๑๖๑๒) ว่า "...The King is very much pleased that another nation
 has arrived in his country; so their (the English) trade cannot be
 prevented, as you and Lambert Jacobson know very well, that this
 King tries to attract every nation to his country..."

และโปรตุเกสนำสินค้ามาขายให้อังกฤษที่คลังสินค้าโคโคส โดยไม่ต้องผ่านการเลือกซื้อของหลวง ซึ่งเป็นไปตามปกติ ๙ แสดงว่าในสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถมีวิธีการเลือกซื้อของหลวงไว้ใช้ในราชการอยู่ก่อนแล้ว และเป็นหน้าที่ส่วนหนึ่งของพระคลังสินค้า ลักษณะการค้าขายของหลวงในสมัยนั้นอาจเห็นได้จากคำอธิบายของพระคลังสินค้าในครั้งนั้นว่า เมื่ออังกฤษได้เสนอขายผ้าแก่พระเจ้าแผ่นดินแล้ว ออกญาพระคลังคือ ออกพระราชสิทธิ์ (Rajsidh) ๑๐ และคนอื่นๆ ไปดูผ้าเพื่อตีราคา แต่พระเจ้าแผ่นดินก็ยังไม่ทรงวางพระทัย จึงได้โปรดให้ออกญาตรีมหา (Tismaha) ๑๑ ออกไปตรวจดูอีกครั้งหนึ่ง

สินค้าผ้าที่ไทยซื้อจากอังกฤษมีขนาดต่าง ๆ ๑๒ ซึ่งเป็นสินค้าที่นิยมกันมากในประเทศไทย ในบันทึกความทรงจำของกัปตันซารีส (Captain Saris) ซึ่งมีไปถึงริชาร์ด คอกส์ (Richard Cocks) ณ ประเทศญี่ปุ่นในเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๖ (ค.ศ. ๑๖๐๓) กล่าวว่า สินค้าที่ขายได้ในไทย และสินค้าที่นิยมกันในสยามและปัตตานีมีขนาดกว้าง ๆ เช่น ผ้าแคมเบีย (Cambaia) นอกจากนี้ก็มี งาช้าง เงิน ๑๓ และผ้าอินเดียชนิดต่าง ๆ ซึ่งนำมาจากฝั่ง

๙ Records of the Relations between Siam and Foreign Countries in the 17th. Century, เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรณที่ ๑๗ Vol.I., p.15

๑๐ เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรณที่ ๑๘

๑๑ เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรณที่ ๑๙

๑๒ เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรณที่ ๒๐ สินค้าผ้าชนิดต่าง ๆ ที่ไทยซื้อจากพ่อค้าอังกฤษในครั้งนี้มี Calamcarys, paepanys, lalapanys, chelis, tampys, patkeenws, salees, caffenyys, balatins, ผ้าที่นิยมกันมากในสยามคือผ้า suchetoches.

๑๓ เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรณที่ ๒๑ Vol.I., p.22

โคโรมันเกล ^{๒๓}

สำหรับสินค้าของไทยปรากฏในรายชื่อสินค้าซึ่งริชาร์ด คอกส์ เขียนถึงริชาร์ดวิกคัม (Richard Wickham) และบรรทุกไปกับเรือซี แอดเวนเจอร์ (Sea Adventure) ลงวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๒๘๗ (ค.ศ. ๑๖๔๔) ว่า สินค้าในไทยมีไม้แดง (Brazil Wood ^{๒๔} หรือ Red Wood) หนังสักว ไหมดิบ สินค้าจากประเทศจีน ฯลฯ ^{๒๕}

^{๒๓} Letters Received by the East India Company..., เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรฆ
ที่ ๓๓ Vol. VI., p. 257. จกหมายจากวิลเลียม อีตัน (William Eaton) ลงวันที่
๒๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๒๖๐ (ค.ศ. ๑๖๑๗) ถึงเซอร์ทอมัส สมิธ (Sir Thomas Smith, Knight,
Governor of the East India Company)

^{๒๔} Webster New Twentieth Century Dictionary, second edition,
(Cleveland and New York: The World Publishing Company, 1962) p. 222
"...The red wood of certain trees of South America and the East and
West Indies, yielding a red dye."

^{๒๕} Records of the Relations..., เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรฆที่ ๔ Vol. I.,
p. 31

Letters Received by the East India Company..., เรื่องเกี่ยวกับเชิง-
อรฆที่ ๓๓ Vol. II., p. 205 ได้กล่าวถึงราคาของสินค้าต่าง ๆ ไว้ดังนี้.-

หนังสักว	๑๐๐ แขน	ราคา	๓๐ คำลึง
ไม้แดง		หาบละ	๔ คำลึง
ไหมดิบ		หาบละ	๒๓๐ คำลึง

ริชาร์ด คอกส์ ได้เขียนจดหมายลงวันที่ ๑๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๕ (ค.ศ. ๑๖๑๖) ความว่า พริกไทยเป็นสินค้าสำคัญอีกอย่างหนึ่ง ^{๒๖} นอกจากนี้ก็มี ชีผึ้ง ผาง หนั่งสัตว์ ^{๒๗} ตามจดหมายของเบนจามิน แฟรี่ (Benjamin Farie) เขียนถึงริชาร์ด คอกส์ ที่เมืองไฟแรนโด (Firando) ลงวันที่ ๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๕ (ค.ศ. ๑๖๑๖) กล่าวว่า "...ข้าพเจ้าได้บรรทุกสินค้ามากับเรืออีแอกเวนเจอร์ในนามของบริษัท ประกอบด้วยผาง ๒,๔๐๐ ทาบ หนั่งสัตว์ ๓,๗๐๐ แขน สินค้าเหล่านี้ต้องเสียภาษีต่าง ๆ ทั้งหมด และเสียค่าสินบน ตามใบใบอินวอยส์ที่ส่งมาให้ท่านพร้อมกันนี้..." ^{๒๘}

จดหมายของริชาร์ด คอกส์ เขียนถึงบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ ลงวันที่ ๑ และ ๑๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๕ (ค.ศ. ๑๖๑๖) ก็มีใจความว่า สินค้าที่สำคัญของไทยคือ ผาง และหนั่งสัตว์ สินค้าที่บัตตานีคือ ชีผึ้ง และพริกไทย ^{๒๙}

เมื่อไทยและอังกฤษได้มีความสัมพันธ์ทางพาณิชย์ต่อกันแล้วก็ปรากฏว่า เรือสินค้าอังกฤษได้เข้ามาค้าขายในไทยมากขึ้น เช่นใน พ.ศ. ๒๔๕๓ (ค.ศ. ๑๖๑๔) เรืออี แอกเวนเจอร์

^{๒๖} Letters Received by the East India Company...., เรื่องเดียวกับเชิงอรรถที่ ^{๒๕} Vol. IV., p. 258

^{๒๗} เรื่องเดียวกับเชิงอรรถที่ ^{๒๖} หน้า ๒๖๐

^{๒๘} เรื่องเดียวกับเชิงอรรถที่ ^{๒๖} หน้า ๓๐๔

"...Sir I have laden abroad the Sea Adventure for account of the Right Honourable Company our master 2,400 peccells of sapan wood, with 3,700 of deerskins, which cost with all custom, bribes and duties as per invoice herewith sent you..."

^{๒๙} เรื่องเดียวกับเชิงอรรถที่ ^{๒๖} Vol. V., หน้า ๔

เรือเจมส์ และเรือคาร์ลิ่ง (James & Darling) ได้เข้ามาค้าขายยังกรุงศรีอยุธยาด้วย ^{๓๐}
 ใน พ.ศ. ๒๔๔๘ - ๖๐ เรือซี แอกเวนเจอร์ได้บรรทุกฝาง และหนังสือจากไทยไปยังญี่ปุ่น โดย
 มีรายละเอียดดังนี้คือ ฝาง ๓๗๐ หาบ ราคา ๑,๓๗๓ เทลส์ (Tayes) ๘ มาส (Mas) และ
 ๖ คอนดริน (Condrens) ^{๓๑} สินค้าอย่างอื่นมูลค่า ๒,๒๔๔ เทลส์ ๗ มาส ^{๓๒} ใน พ.ศ.
 ๒๖๖๐ วิลเลียม อีตัน (William Eaton) ได้เขียนจดหมายถึงเซอร์ทอมัส สมิท (Sir
 Thomas Smithe) ลงวันที่ ๒๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๖๖๐ (ค.ศ. ๑๖๑๗) ว่า เรือซีแอกเวนเจอร์
 ได้บรรทุกสินค้าของไทยดังนี้คือ.-

"...ฝาง ๒,๕๓๑ หาบ	คิดเป็นมูลค่า ๑,๔๓๐ เทลส์ ๗ มาส ๐ คอนดริน	ราคาปลายทาง
หนังกวาง ๘,๐๐๐ แวน	—	๑,๐๖๒ " ๕ " ๕ " —
ไหม ๑,๐๐๐ ^{๓๓} ชั่งเงิน	—	๑,๖๔๒ " ๐ " ๐ " —
ตะกั่ว ๓๖ หาบ	—	๐,๐๘๕ " ๓ " ๐ " —
ทาบ ๓๗๐ มัด	—	๐,๐๗๗ " ๖ " ๐ " —

^{๓๐} เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรณที ๒ Vol.V., หน้า ๑๕๕, ๑๕๕

^{๓๑} เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรณที ๒ Vol.VI., หน้า ๒๖๕ เป็นเงินสกุลญี่ปุ่น

"...Tay is ten mas or five shilling sterling, a mas is six pence and ten go to a tay and ten condrens go to a mas..."

^{๓๒} Records of the Relations..., เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรณที ๓๗ p.69

^{๓๓} ชั่งเงิน มาจากคำว่า "Catties, catty (Malay; Kati, a pound) an Asiatic unit of weight varying from place to place, but generally equivalent to 1.33 pounds avoirdupois," from Webster New Twentieth Century Dictionary, เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรณที ๒๕ หน้า ๒๘๗

หมาก ๕๕๐ ชั่งจีน คิดเป็นมูลค่า ๐,๐๑๒ เทล ๖ มาส ๐ คอนควิน ราคาปลายทาง...^{๓๕}

การค้าขายในประเทศไทยในรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถคงจะต้องเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก ดังปรากฏจากจดหมายของพ่อค้าชาวต่างประเทศหลายฉบับแสดงว่า สยามหรือกรุงศรีอยุธยาตั้งอยู่ในทำเลเหมาะสมที่จะเป็นศูนย์กลางการค้าขาย ทั้งไทยเองก็มีสินค้าพื้นเมืองที่มีค่าเป็นที่ต้องการของพ่อค้าต่างประเทศด้วย ในรายงานของพ่อค้าฮอลันดาที่มีไปถึงบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา (Dutch East India Co.) ก็ได้กล่าวไว้ว่า "...สยามเป็นสถานที่ ๆ เหมาะสมสำหรับจัดตั้งโรงสินค้าของญี่ปุ่น... แม้ว่าญี่ปุ่นจะใช้เพียงเรือสำเภานาคย้อมก็ตาม..."^{๓๖}

^{๓๕} Letters Received by the East India Company..., เรื่องเกี่ยวกับ

เชิงอรรถที่ ๓๓ Vol.VI., p.256

"...2531 pecculls of span wood, which cost, laden abroad, of fine plate taves Japan 1830 taves 7m. 0c.

9000 deerskins, laden abroad of the said money

1062 taves 5m. 5c.

1000 $\frac{1}{2}$ cattes of silk laden abroad of the said money

1682 taves 0m. 0c.

35 pecculls of Syam lead laden abroad of the said money after the same rate 0085 taves 3m. 3c.

770 bundles of rottan (Rattan canes) cost laden abroad, the sum of

0077 taves 6m. 0c.

450 cattes of bittel nuts, cost laden abroad the sum of

0012 taves 0m. 0c. ..."

^{๓๖} เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรรถที่ ๓๔ Vol.I., p.78

"...Siam is a fit place for the Factory of Japan, for the experience hath shown it yearly in the navigation and yet doeth, by their going with small junks..."

ริชาร์ด คอกส์ ทิวแทนบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ ได้เขียนรายงานถึงบริษัทใน
 ลอนดอน โดยส่งไปกับเรือโคลฟ (Clove) ในวันที่ ๓๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๒๕๖ (ค.ศ.
 ๑๖๑๓) ว่า "...สถานที่ที่สำคัญที่สุดซึ่งพวกเขาได้ค้นพบคือ จากที่นี่ไปยังสยามและปัตตานี ซึ่ง
 จากที่นั่น (สยามและปัตตานี) พวกเขาจะนำเอาไหม ไม้แดง และหนังกวางซึ่งกำลังเป็นเงิน
 เป็นทองมาที่นี่..." ๓๖

เทมเปสต์, พิคอก (Tempest Peacocke) ได้มีรายงานไปถึงบริษัทในวันที่ ๒
 ธันวาคม พ.ศ. ๒๒๕๖ (ค.ศ. ๑๖๑๓) ใจความว่า
 ...ข้าพเจ้ายังไม่ทราบว่าผลประโยชน์ที่จะได้รับจากการค้ากับสยามและปัตตานีจะมี
 สักแค่ไหน แต่ก็มีหวังว่าจะได้ประโยชน์อย่างดีจากสถานที่ ๒ แห่งที่กล่าวมานี้ สำหรับ
 สินค้าอังกฤษที่นำติดกันอย่างรอบคอบแล้ว จะทำเงินได้ไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย และ
 ตามที่ข้าพเจ้าสังเกตได้ ช่องทางที่จะระบายสินค้าออกนั้นน้อย แต่ถึงกระนั้นก็ตาม
 ความหวังของเราก็ยังอยู่... ๓๗

๓๖ เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรรถที่ ๓๕ หน้า ๓๑๖

"...Richard Cocks to the Right Worshipful the Governor, Deputy,
 Committees, and generality of the East India Co. of England, in
 London, per the Clove, 30th November 1613..." "...But the chiefest
 place which as yet they have found out is from hence to Syam and
 Pattania, from whence they bring silk, brazil-wood, and deerskins,
 which is already money here..."

๓๗ เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรรถที่ ๓๖ Vol. III, หน้า ๓

Tempest Peacocks to the East India Company 2nd. December 1613
 "...What benefit may be made from Siam and Pottany (Patani) as yet
 I know not, but there is good hope that from these two places a
 aforesaid good benefit may be had. As yet our English commodities
 here, it will not yield cent per cent all things considered, and
 small vent thereof for what I can perceive yet our hopes is good..."

ตามรายงานของกัปตันโรเบิร์ต ลาร์กิน (Robert Larkin) มีไปยังเซอร์ทอมัส สมิท จากปัตตานี ในวันที่ ๒๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๗ (ค.ศ. ๑๙๔๔) ก็ได้ให้ความเห็นว่าเมืองไทยเหมาะสำหรับเป็นตลาดอย่างมาก ^{๓๔}

จดหมายของราล์ฟ คอปปีนเดล (Ralph Coppindall) เขียนจากญี่ปุ่นเมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ (ค.ศ. ๑๙๔๕) ถึงตัวแทนการค้าของเขาในสยามได้กล่าวไว้ว่า

... เรื่องต่อไปก็คือ เรื่องที่เกี่ยวกับความหวังของเราที่จะได้กำไรจากที่นี่ โดยอาศัยเส้นทางการค้าไปสู่ประเทศจีน (ถ้าได้รับอนุญาต) คือการค้ากับสยามซึ่งถ้าได้รับการติดตามอย่างใกล้ชิด และได้รับความแนะนำที่ดีก็อาจจะเกิดผลประโยชน์ และจะเป็นการช่วยแบ่งเบาค่าใช้จ่ายมากที่บริษัทดำเนินการคลังสินค้านี้สืบไป... แม้ว่าจะขายได้กำไร หรือขาดทุนก็ตาม บริษัทก็จำเป็นต้องทำ ในฐานะที่เป็นผู้เลี้ยงชีพคือผู้ของ บริษัทหุ้นส่วนอยู่ ในกรณีที่บริษัทไม่ร่วมกับพวกฮอลันดา เพื่อรอโอกาสทั้งตัวในโมลุกกะอย่างพวกฮอลันดา โปรตุเกส และสเปน ได้ทำมาแล้ว สยามจะเป็นคลังสินค้าที่สะดวกในการจัดหาทหาร อาวุธยุทโธปกรณ์ และเสบียงในอัตราที่ถูกกว่า

^{๓๔} เรื่องเดียวกับเชิงอรรถที่ ๓๓ หน้า ๖๓

ที่อื่น เพราะเหตุนี้เองชาวฮอลันดาจึงคงดำเนินกิจการที่นี้ต่อไป...^{๓๘}

นอกจากนี้ราล์ฟ คอบบินเคล ยังได้เข้ามาในจดหมายถึง โรเบิร์ต ลาร์กิน และแอดัมส์ เดนตัน (Adam Denton) ที่บันทึกไว้ว่า "...เป็นที่แน่นอนว่า สินค้าของสยาม เช่น

^{๓๘} Records of the Relations..., เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรรถที่ ๗ หน้า ๘๓

Letters Received by the East India Company..., เรื่องเกี่ยวกับ
เชิงอรรถที่ ๗ Vol.III., p.239

"...Next unto our hope of profit to be made in this place by trade into China (if it can be obtained) is that trade of Syam, which being close followed and with good advice, may prove beneficial and be a great help to mitigate the great charge the Company are like to be at in continuing this factory, which in my opinion (whether profit or less by sales) they must of force do, being (as I understand) the Honourable Adventurers in the Joint Stock intend, if they join not with the Hollanders, to watch opportunity to set feet in the Molucces, as the Hollanders, Portugals and Spainards have done, and then this place will be a commodious store-house to furnish them with men, munition and victuals at much cheaper rates than elsewhere, for which cause the Hollanders do principally continue this factory..."

หนังสัตว์ และไม้ (ยกเว้นไหมดิบ) เป็นสินค้าที่หวังว่าจะทำรายได้ให้อย่างงดงาม..."^{๕๐}

แม้ว่าการสงครามที่เกิดขึ้นบางครั้งในรัชการนี้ขัดขวางความเจริญในการค้าของไทย แต่ชาวต่างประเทศก็ยังคงดำเนินการค้าของตนต่อไป ใน พ.ศ.๒๔๕๓ (ค.ศ.๑๙๑๐) มีบันทึกกล่าวไว้ว่า

...การค้าที่ปัตตานีได้เสื่อมลง เพราะพวกฮอลันดาหยุดคหย์ให้ใหม่ทั้งหมดมาจนถึงที่นี่ (ปัตตานี) เสียก่อน และโดยวัตถุประสงค์ของพวกเขาเองฝ่ายหนึ่ง โดยการกลั่นแกล้งของพวกจีนในปัตตานีอีกส่วนหนึ่ง (พวกฮอลันดา) ได้ย้ายเรือสินค้าทั้งหมดไปที่สงขลา ซึ่งพวกเขาตั้งคลังสินค้าไว้ และใครก็ตามที่ไม่มีใบอนุญาตก็ไม่สามารถที่จะซื้อสินค้าได้ มีข่าวซึ่งค่อนข้างจะไม่ค่อยดีนักมาจากอยุธยา (สยาม) ว่า การเสียดำเนินงานในกัมพูชาประสบความล้มเหลว และสงครามระหว่างสยามกับหงสาวดีเป็นอุปสรรคต่อการเดินทางกลับของทอมัส เชมมูแอล ซึ่งได้ถูกส่งขึ้นไปไกลถึงเชียงใหม่ ในรัฐไทยใหญ่ ยังหวังกันอยู่ก็ที่ว่า จะมีการติดต่อกับญี่ปุ่นเพื่อดำเนินการค้าซึ่งจะนำมูลค่าโรมาให้เป็นอันมาก เพราะญี่ปุ่นเป็นตลาดการค้าที่พร้อมจะรับสินค้าไม้กฤษณา (Eagle Wood)

^{๕๐}Letters Received by the East India Company..., เรื่องเดียวกับ
เชิงอรุณี ๓๓ Vol.III., p.242

"...and indeed Syam commodities, as hides and wood, are the greatest hope of profit (raw silk excepted)..."

และหนังสือของไทยเป็นอย่างดี... ๔๐

อย่างไรก็ตามการค้าขายในไทยก็ยังคงดำเนินอยู่ต่อไป สินค้าของไทยเป็นที่นิยมในตลาดต่างประเทศ ริชาร์ด คอกส์ ซึ่งอยู่ที่ญี่ปุ่นได้มีจดหมายถึง จอห์น กูร์เมย์ (John Gourney) ในสยามเมื่อวันที่ ๒๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๒๔๔ (ค.ศ. ๑๖๐๑) สั่งซื้อไม้แดง และหนังสือ เนื่องจากสินค้าทั้งสองชนิดนี้ขายได้ราคาดีในญี่ปุ่น ไม้แดงขายได้หาบละ ๓ $\frac{๑}{๒}$ - ๔ เทส และหนังสือ ๑๐๐ แฉก ขายได้ ๓๐ - ๓๓ เทส ๔๒

ตามรายงานของวิลเลียม ฮิตัน ถึง เซอร์ทอมัส สมิท ใน พ.ศ. ๒๒๖๐ (ค.ศ. ๑๖๑๗) นั้น แสดงให้เห็นว่ากรุงศรีอยุธยาเป็นแหล่งการค้าสำคัญ เพราะได้กล่าวไว้ว่า "...เกี่ยวกับการค้าของท่าน (อังกฤษ) ในสยามนั้น สยามเป็นตลาดใหญ่สำหรับจำหน่ายผ้าของอินเดีย

๔๑ เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรรถที่ ๔๐ Vol. III., p. XXVII.

"...At Patani trade was declining by reason that the Hollander layeth wait for all the silk that comes hither, they having, partly by their own means and partly by the ill-usage of the Chinese in Patania, drawn all the junks to Sangora, where they have a factory settled and no man without their licence may buy any there. From Siam (Ayuthya) came news that was scarcely more encouraging, for a venture to Camboja had proved a failure, and the wars between Pegu and Siam had prevented the return of Thomas Samuel, who had been sent up to distance Kiang-mai, in the Shan States; though hopes were entertained that a lucrative commerce would be established with Japan, where the Siamese eagle-wood and deer-skins found a ready market..."

๔๒ Records of the Relations..., เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรรถที่ ๓๗ หน้า ๔๕

และผ้าชนิดอื่น ๆ ซึ่งมาจากฝั่งโคโรมันเดล และมีกำไรมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้ามีการเปิด
การค้ากับเชียงใหม่ไม่หนีหน้าตามที่คาดหมาย... ^{๕๓} เชียงใหม่มีสินค้าที่สำคัญคือ ทอง ทัมทิม
หินมีค่า รวมทั้งกำยาน ชี้นึ่ง ซึ่งทางฝั่งโคโรมันเดลต้องการมาก และยังมีหนังสือตัวราคาถูก
พอค้าจากหลวงพระบางก็ได้นำสินค้าลงมาขายยังกรุงศรีอยุธยาอีกด้วย ^{๕๔}

จดหมายของจอร์จ บอล (George Ball) ที่บันดัม เขียนถึงคณะกรรมการบริษัท
อินเดียตะวันออกของอังกฤษในวันที่ ๔ มกราคม พ.ศ. ๒๒๖๐ (ค.ศ. ๑๖๑๘) กล่าวว่า ผ้าจาก
ฝั่งโคโรมันเดลราคา ๕๐,๐๐๐ เบริชเยอเรีย (Rials) สามารถขายได้หมดที่กรุงศรี-
อยุธยาทุกปี และกล่าวถึงสินค้าของอยุธยาว่า "...ประเทศไทยผลิตหนังกาง และผ้าสำหรับ
ผู้นั่ง นอกจากนี้ยังมีทอง และทัมทิม ซึ่งทำรายได้ให้มาก และถ้าประเทศไทยอยู่ในความสงบ

^{๕๓} Records of the Relations..., เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรณที ^{๓๓}

หน้า ๑๕

Letters Received by the East India Company..., เรื่องเกี่ยวกับ

เชิงอรณที ^{๓๓} Vol.VI., p.256

"...As concerning your trade at Syam, it is a place that will vent
great store of India cloth, and likewise other cloths that comes
from the coast of Chormandell, and to great profit, especially if
the trade of Jangamay (King-mai) be once opened which will be this
next year, as it is thought..."

^{๕๔} Letters Received by the East India Company..., เรื่องเกี่ยวกับ

เชิงอรณที ^{๓๓} Vol.VI., p.256

อาจจะมีการขยายกิจการค้าโคมากขึ้น และยิ่งกว่านั้นยังมีใหม่เป็นจำนวนมาก... ๕๕

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา นั้น พ่อค้าต่างประเทศนอกจากจะได้ทำการค้าขายที่กรุงศรีอยุธยาโดยตรงแล้ว ยังได้ทำการค้าขายกับเมืองท่าที่สำคัญทางฝั่งมหาสมุทรอินเดีย คือ เมืองมะริด และตะนาวศรีอีกด้วย เส้นทางค้าขายทางฝั่งตะวันออกนี้มีว่าเป็นเส้นทางการค้าที่สำคัญอีกทางหนึ่ง

...หลังกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๒ (คริสต์ศตวรรษที่ ๑๓) คอคอคระหว่างมะริดและอ่าวไทยเป็นเส้นทางจากตะวันตกมายังกรุงศรีอยุธยา ตามที่ทาเวนเนียบ่งไว้ เส้นทางสายนี้เป็นเส้นทางที่สั้นที่สุดจากอินเดียไปยังเมืองหลวงของสยาม จึงเป็นเส้นทางที่บรรดาเอกอัครราชทูต หมอสอนศาสนา และเจ้าหน้าที่ของบริษัทอีสต์อินเดียใช้ส่งจดหมายจากอยุธยาไปยังอินเดีย โดยผ่านทางตะนาวศรี... ๕๖

๕๕ Records of the Relations..., เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรณที ๓ หน้า ๕๗

John Anderson, เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรณที ๓ หน้า ๕๖ โถกกล่าวไว้

เกี่ยวกับสินค้าซึ่งเป็นสินค้าออกที่สำคัญของไทยในสมัยนั้นว่า "...and that the country yield deer-skins and sappan-wood for Japan, and gold and rubies to great profit, and that if the country were at peace, it might yet yield a far greater trade, and that, moreover, there was abundance of silks..." (referred from CSPCEI. p.107, 275)

๕๖ John Anderson, เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรณที ๓ หน้า ๕๖

"...After the middle of the seventeenth century, the narrow neck of land between Mergui and the Gulf of Siam, was the highway to Ayuthia from the west, as was pointed out by Tavernier... Being the shortest route from India to the capital of Siam, it was traversed by ambassadors, missionaries, and servants of the East India Company who sent their letters from Ayuthia to India via Tenassree..."

ดังปรากฏว่า วิลเลียม เมทโซลด์ซึ่งทำงานกับบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษใน พ.ศ. ๒๔๔๘ (ค.ศ. ๑๖๕๕) เป็นคนแรกที่มองเห็นความสำคัญทางการค้าของไทย และความสำคัญของเส้นทางพาณิชย์จากมะริดมายังกรุงเทพฯ ที่มีต่อพ่อค้าทางฝั่งโคโรมันเทส เขาเองได้ทำการค้าขายกับตระนาวศรี ดังนั้นเขาจึงเข้าใจได้ถึงถึงความสำคัญของการค้าในแถบนี้ ใน พ.ศ. ๒๔๖๒ (ค.ศ. ๑๖๗๙) เขาได้เขียนรายงานว่า

...วิลเลียม เมทโซลด์ ซึ่งได้รับการต้อนรับในฐานะเจ้าหน้าที่ของบริษัทอินเดียตะวันออกในวันที่ ๕ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๘ (ค.ศ. ๑๖๕๕) ... ดูเหมือนว่าจะเป็นคนแรกที่เข้าใจความสำคัญทางการค้าของสยาม และเส้นทางข้ามแผ่นดินจากมะริดมายังกรุงเทพฯ ที่มีต่อพ่อค้าบนฝั่งโคโรมันเทส เขาเองได้ทำการค้ากับตระนาวศรี ฉะนั้นเขาจึงมีประสบการณ์ในเรื่องนี้ ในปี พ.ศ. ๒๔๖๒ (ค.ศ. ๑๖๗๙) เขามันนึกได้ว่าพ่อค้าของกอลคอนดาได้ทำการค้าขายเช่นเดียวกับโมกะโคโยใช้เรือไปถึงอะชินในสุมาตรา ถึงยะไข่ หงสาวดี และตระนาวศรี กลับมาในเดือนเมษายนถัดไป และส่วนมากเรือจะลัดออกไปอีกในเดือนกันยายน เรือเหล่านี้บรรทุกเส้นฝ้ายสีแดง น้ำมันลินสีด และข้าว (Beethyles) ลวกหลายต่าง ๆ ซึ่งเหมาะสมแก่เครื่องนุ่งห่มของคนในประเทศนั้น และขนขึ้นจากเรือที่ท่าเมืองตระนาวศรี แล้วบรรทุกเดินทางต่อไปยังสยามโดยทางบกเป็นเวลา ๔ วัน และจากสยามโดยเส้นทางและวิธีขนส่งเดียวกัน เขาได้ขนสินค้าทุกอย่างของจีน เป็นต้นว่า เครื่องถ้วยชาม ผ้าทอวน แพรทอยกดอกในตัว ผ้านวม (Lankeens บัตถ์วายนุ่น) ไหม เครื่องยาที่ทำจากไม้ กัญชาน จากกัมพูชา และสิบกเป็นจำนวนมาก และฝางอย่างเดียวกับที่

เรียกว่าไม้มรฑิ... ๓๓

๓๓ เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรรมที่ ๒๖ หน้า ๘๐๘

"...William Methold, who was entertained as a servant of the East India Company on the 25th September, 1615,...was apparently the first to realise the importance of the trade of Siam, and of the overland route from Mergui to Ayuthia, to merchants on the Coremandel coast. He had himself carried on trade with Tenasserim, and had therefore a practical knowledge of the subject. In 1619, he wrote as follows: '...the merchants of Golconda trafiqued with their ships ordinarily with Mecha, to Acheen in Sumatra, to Arakan, Pegu, and Tannassery, returning the following April, and that the ships generally left in September. To Tannassery they carried red cotton yarne, red, white Beethyles (a kind of muslin) paintings of several sorts, befitting that countries wear, and landing them at Tannassery, carry them from thence to Siam, 14 days Journey overland, from whence, by the like conveyance, they bring all sorts of China commodities, as Porcelain, Satins, Damasks, Lankeens, (cotton stuff) Silk, Lignum Aloes, Beniaimin of Cambodia and great store of tin, and a wood die withal called sspan wood, the same as we call Brazil...' (referred from: Relations of the Kingdom of Golconda, and other Neighbouring Neighbouring Nations with the Gulf of Bengala Arreccan, Pegu, Tannassery, &c., and the English Trade in these parts, by Master William Methold. Purchas, Vol.V., (1826), pp.993-1007)

การค้าขายในสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถมีลักษณะซึ่งแสดงว่าพระเจ้าแผ่นดินไทยทรง
 ท้าการค้าขายเองและอาจจะเรียกได้ว่า เป็นการค้าขายผูกขาด เจ้าหน้าทีในพระคลังสินค้า
 ซื้อสินค้าจากพ่อค้าในพระนามของพระเจ้าแผ่นดิน แล้วจำหน่ายสินค้านั้นให้แก่ประชาชนต่อไป
 จะเห็นได้จากการค้าขายของอังกฤษกับสยามในสมัยนั้น อังกฤษได้ตั้งโรงสินค้าที่กรุงศรีอยุธยา
 และที่ปัตตานี ในชั้นแรกอังกฤษได้รับความยากลำบากในการค้าขายกับชาวจีน และจากสงคราม
 ซึ่งเกิดขึ้นในสยาม (การสงครามเกี่ยวข้องกับหัวเมืองมอญ และการที่พม่าก่อกองกำลังที่
 เมืองเพชรบุรีและธนบุรี) จึงทำให้มีสินค้าเหลือล้นตลาด ในคานการค้าขายของอังกฤษ ลูคัส
 อันเทอูนิส (Lucas Antheunis) พ่อค้าอังกฤษในกรุงศรีอยุธยาได้รายงานไปยังฟลอริส
 (Floris) ว่า "...เขาได้ขายสินค้ามากกว่าครึ่งหนึ่งของสินค้าจำนวนที่ได้รับมอบหมายมา
 พระเจ้าแผ่นดินสยามทรงเป็นผู้ซื้อรายใหญ่ที่สุด..." นอกจากนั้นยังปรากฏว่า "...ได้ส่ง
 สินค้าหลายอย่างมาที่เรือโกลบเพื่อมายังเมืองหลวง (กรุงศรีอยุธยา) ในเดือนมีนาคม พ.ศ.
 ๒๔๖๖ (ค.ศ. ๑๖๒๓) ... การค้าของอังกฤษในปัตตานีก็ได้ขยายตัวออกไป ฟลอริส
 พ่อค้าอังกฤษที่นั่นได้ขอเงินจากนางพระยาปัตตานี ซึ่งเป็นหัวหน้าทำการค้าในอาณาเขตเล็กๆ

เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรรถที่ ๔๗ หน้า ๕๒

"...Lucas Antheuniss having reported to Floris that he had sold
 more than half the quantity of goods intrusted to him, and that the
 king himself had been a large purchaser,..." (referred from:
 CSPCEI., 771 Floris Purchas, Vol.I., p.323)

เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรรถที่ ๔๘ หน้า ๕๒

"...more goods were sent by the Globe to the capital, in March
 1613..."

ของพระองค์ เช่นเดียวกับพวกเจ้าในแหลมมลายูโดยทั่วไปในสมัยนั้น ตลอดจนพระเจ้าแผ่นดิน
พม่าองค์สุดท้าย ซึ่งเป็นหัวหน้าทำการค้าและผูกขาดการค้าหลายอย่างในอาณาเขตที่พระองค์
ทรงครอบครอง^{๕๐} จะเห็นได้ว่าการค้าขายผูกขาดได้กระทำกันอย่างแพร่หลายในสมัยนั้น
และเป็นที่ยุติกันได้ในคาบสมุทรอินโดจีน แม้แต่องค์พระยาปัตตานีซึ่งเป็นเจ้าประเทศราชของ
ไทยยังได้ทำการค้าขายส่วนตัวด้วย จึงเป็นที่แน่นอนว่าอย่างไรก็ตามไทยคงจะรู้จักลักษณะการ
ค้าขายผูกขาดของหลวง หรือการที่พระเจ้าแผ่นดินทรงทำการค้าขายเอง และคงจะได้ทำ
การค้าขายของหลวงด้วย จึงปรากฏว่าพระเจ้าแผ่นดินเป็นผู้ซื้อสินค้าของพ่อค้าต่างประเทศที่
นำเข้ามาขายรายใหญ่รายหนึ่งตั้งไกลแล้ว

นอกจากนี้ตามจดหมายของ จอร์จ โคเคนย์ (George Cokayne) ที่เมือง
มักกะสัน (Macassar) ฉบับลงวันที่ ๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๗ (ค.ศ. ๑๖๑๔) ถึงจอห์น
จอร์แดน (John Jourdan) ที่บันทึกว่า มีเรือจากสยามไปค้าขายถึงเกาะมักกะสัน และได้
นำสินค้าต่าง ๆ ไปขายเป็นอันมาก^{๕๑} แสดงว่าไทยยังคงดำเนินการค้าสำเภาเช่นเดียวกับ
สมัยก่อน ๆ อยู่ และอาจเป็นสำเภาหลวงออกไปค้าขายก็ได้

...ประมาณ พ.ศ. ๒๔๕๓ (ค.ศ. ๑๖๑๐) แมงเคลสโล ไคกล่าวถึงตะนาวศรีและ
มะริคว่า อยู่ในจำนวนสถานที่ที่สำคัญ ๆ ในราชอาณาจักรสยาม และตะนาวศรีเป็น
เมืองซึ่งชาวโปรตุเกสได้ทำการค้าขายขนาดใหญ่อยู่ เขาได้บรรยายว่า พระเจ้า
แผ่นดินสยามทรงดำเนินการค้าด้วย และเพราะเหตุนี้ ข้าหลวงแทนพระองค์มีประจำ
อยู่ที่หงสาวดี อังวะ เชียงใหม่ หลวงพระบาง และเมืองบนฝั่งโคโรมันเดล แต่ที่

^{๕๐} เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรรถที่ ๔๘ หน้า ๕๐

^{๕๑} Letters Received by the East India Company..., เรื่องเกี่ยวกับ
เชิงอรรถที่ ๓๓ Vol. II., p. 31

สำคัญอยู่ในประเทศจีน... ๕๒

แต่ในด้านการค้าสาเกา คนไทยไม่ได้เดินเรือค้าสาเกาเอง คงมีแต่จีนและญี่ปุ่นเท่านั้นที่ทำการ
ค้าขาย ๕๓

๕๒ John Anderson, เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรรมที่ ๓ หน้า ๔๑-๔๒
แมนเดลสโลได้เขียนไว้ประมาณปีที่ ๔๐ แห่งพุทธศตวรรษที่ ๒๒ (คริสต์ศตวรรษที่ ๑๗) รัชกาล
สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

"...Mandelslo in the fourth decade of the seventeenth century mentions Tenasserim and Mergui among the principal places in the kingdom of Siam, and Tenasserim as a town in which the Portuguese carried on a great trade. He describes the king of Siam as engaging in trade, and as having for that purpose his factors stationed at Pegu, Ava, Jangoma (Xeingmai), Langsiangh (Luang Prabang), and on the coast of Coromandel, but principally in China..." (referred from: The Voyages and Travels of the Ambassadors sent by Frederick, Duke of Holstein... where to are added the travels of J.A. de Mandelslo. Begun in the year 1638 and finished in 1640, & c., & c.,)

๕๓ เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรรมที่ ๕๒ หน้า ๕๓ พ่อค้าจีนและญี่ปุ่นทำการค้าขายทั้งของ
ส่วนตัวและรับจ้างของหลวง ดังปรากฏในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชว่าพวกฮอลันดาเอ
กกองทัพเรือมาปิดปากแม่น้ำเจ้าพระยา และให้ไทยรับสัญญาว่าจะไม่จ้างจีนลงเป็นลูกเรือหลวง
ไปค้าขายทางเมืองจีนและญี่ปุ่น เนื่องจากคนไทยที่สันตติทางเดินเรือทะเลมีน้อย การรับ
สัญญาดังกล่าวจึงเป็นการตัดการค้าของไทย

ในสมัยที่อังกฤษได้เข้ามาค้าขายยังกรุงศรีอยุธยา นั้น การค้าขายของหลวงก็คงจะมีอยู่
แล้ว และคงจะมีการผูกขาดสินค้าบางอย่างด้วย จดหมายของริชาร์ด คอกส์ เขียนจากฟิรันโด
(Firando) ในญี่ปุ่น ลงวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๑๔๓ (ค.ศ. ๑๖๑๔) ถึงบริษัทอินเดีย
ตะวันออกของอังกฤษ โดยเรอิชแอคเวนเจอร์ มาถึงสยามว่า

...ข้าพเจ้าได้ส่งเงิน ๑,๐๐๐ ปอนด์สเตอร์ลิง นอกเหนือไปจากมูลค่าของงาช้างกว่า
๕๐ ปอนด์สเตอร์ลิง และผ้าแคมเบย์ ๔ ชิ้น (ซึ่งไม่มีขาย) ที่นี่...และเสื้อผ้า
ญี่ปุ่นมูลค่า ๑๐๐ ปอนด์สเตอร์ลิง หอก หนึ่งไม้ ธนู และซองเบ็กเคิลค์ เพื่อเป็นของ
ขวัญสำหรับถวายพระเจ้าแผ่นดินสยาม และให้แก่บุคคลอื่นตามธรรมเนียม และของ
ที่เหลือจากถวายนั้นสามารถขายเป็นกำไรดีกว่าที่จะขนเงินเป็นจำนวนมาก... ๕๕

แสดงว่าการค้าขายในไทยจำเป็นต้องอาศัยข้าราชการช่วยอำนวยความสะดวกให้ พ่อค้าอังกฤษ
จึงต้องมิสึงของนำมาให้ และนับเป็นธรรมเนียมที่ทำกันอยู่ในสมัยนั้นในหมู่พ่อค้าทั้งหลาย ใน
พ.ศ. ๒๑๔๕ (ค.ศ. ๑๖๑๖) ปรากฏว่า เรอิชแอคเวนเจอร์ได้บรรทุกฝางจากไทยไปญี่ปุ่น ตาม
หนังสือของนาย เจ. แอนเคอส์สัน กล่าวไว้

๕๕ Letters Received by the East India Company... เรื่องเกี่ยว

กับเชิงอรพที่ ๓๓ Vol. II., p. 200

"...Richard Cocks to the East India Co. sent by the Sea Adventure
to Siam. Firando in Japan. 25 November 1614.

...I sent one thousand (pounds sterling) besides the worth of
the elephants' (teeth) above two hundred and fifty pounds sterling, ...
with 4 sheets cloth Cambaia, which (are not vendible?) here: ...and
some hundred pounds sterling in Japan armour, pikes, cattans bows
and arrows and other trifles to give away in presents to the King
of Syam and others, as a custom is, and that is overplus will be so
sold for profit, and is better than to carry so much money..."

...เรือสำเภาจะต้องนำอย่างกลับมา แต่ตัวแทนการค้าต้องประสบกับความยุ่งยาก และหิวเสียมมากในการที่จะไต่ล้นค้าชนิดนี้ และต้องให้สินบนเป็นจำนวนมากเพื่อให้ได้ ผางเป็นจำนวนเพียงเล็กน้อยเท่านั้น อย่างไรก็ตามแรงงานของเขาเสียไปโดยเปล่าประโยชน์ในการสะสมผาง ซึ่งคอกส์ได้บอกกับเขาในภายหลังว่า ...ตะกั่ว และหนังสัตว์เป็นสินค้าที่ดีกว่าผาง... ๕๕

ในรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถนี้ ชาวต่างประเทศที่เข้ามาในสยามจะต้องเสียภาษีอากร และเป็นธรรมเนียมที่จะต้องถวายสิ่งของแก่พระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งคงจะเนื่องมาจากการที่มีการค้าผูกขาดในประเทศ และมีการเลือกซื้อของไว้ใช้ในราชการก่อน พ่อค้าผู้ต้องการความสะดวกในการค้าขายจึงถวายสิ่งของเป็นเครื่องราชบรรณาการแก่พระเจ้าแผ่นดิน โดยเฉพาะของที่ถวายถ้ารู้ว่า เป็นของต้องพระราชประสงค์ เจ้าพนักงานมีสิทธิเลือกซื้อได้ก่อน พ่อค้าเหล่านี้มักจะถวายเสียก่อนเสียทีเดียว และมักจะได้รับการตอบแทนเกินราคาของที่ถวาย ซึ่งเป็นการดีกว่าที่จะถูกบังคับซื้อ ดังปรากฏในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ว่า พ่อค้าที่ถวายของต้องพระราชประสงค์จะได้รับพระราทานบรรดาศักดิ์ และได้รับสิทธิพิเศษในทางการค้าต่าง ๆ เช่น ไม่ต้องเสีย

๕๕ John Anderson, เรื่องเดียวกับเชิงอรรถที่ ๓ หน้า ๒๓-๒๔

"...The junk was to carry back sappan-wood, to obtain which, however, the factors had much trouble and vexation, and had to give many bribes to procure a small quantity. Their energies, however, misspent in procuring sappan-wood, as Cocks afterwards told them that he esteemed 'lead and skins a better commodity than wood'..."

ภาษีอากรเป็นต้น ๖๖ วิธีการเช่นนี้ในสมัยกรุงศรีอยุธยาก็คงจะเป็นเช่นเดียวกับในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เนื่องจากวิธีการค้าขายผูกขาดของหลวงในสมัยกรุงศรีอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้นก็คงเป็นไปในแบบเดียวกัน

ปรากฏอยู่ในจดหมายของจอห์น จอห์นสัน (John Johnson) และริชาร์ด พิตส์ (Richard Pitts) จากอยุธยาไปยังริชาร์ด คอกส์ ที่พีแรนโต ประเทศอังกฤษ ลงวันที่ ๒๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๑๖๐ (ค.ศ. ๑๖๑๗) ว่า

...(สินค้าที่) เราได้ค้าขายลงเรือแอควาเจอร์ คือ ฝาง หนึ่งสิบล้าน ๘,๐๐๐ แขนงใหม่ ตะกั่ว และสินค้าอื่น ๆ ตามรายการในใบอินทอยซึ่งเราได้แนบมานี้ เพื่อเสนอต่อท่าน เราได้รับความเดือดร้อนและต้องหวั่นเสียบ่อย ๆ กับเรื่องการให้สินบน โดยให้โดยแทนพระองค์ในการค้า และข้าราชการ เพื่อสะสมสินค้าฝางจำนวนเพียงเล็กน้อย หลังจากที่ได้จ่ายเงินภาษีอากรแล้ว เราได้ถวายเครื่องราชบรรณาการแก่พระเจ้าแผ่นดิน

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒๒ "ทูตฝรั่งในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์" (โรงพิมพ์พระจันทร์ ทรนคร, พ.ศ. ๒๕๐๖) หน้า ๙ กล่าวว่า "...เป็นประเพณีตั้งแต่ครั้งกรุงเก่ามาจนกรุงรัตนโกสินทร์ คือ ถ้าแขกเมืองต่างประเทศนำสิ่งของเครื่องราชบรรณาการเข้ามาทูลเกล้าถวาย บอมนพระราชนานของคอบแทนราคาไม่ต่ำกว่าของที่ถวายนั้น ถ้าหากว่าเรือต่างประเทศบรรทุกสิ่งของซึ่งต้องการใช้ในราชการเข้ามา เช่น เครื่องศาสตราวุธเป็นต้น ยังได้รับประโยชน์ยกคำปากเรือและภาษีสินค้าคุ้มค่างว้างอีก ไม่เอาเปรียบชาวต่างประเทศที่เข้ามาถวายสิ่งของราชบรรณาการ หรือรับบรรทุกของที่ใช้ในราชการเข้ามา คุ้มเหตุนี้จึงได้เห็นในหนังสือพระราชพงศาวดารบ่อย ๆ แม้ตั้งแต่ครั้งกรุงเก่ามาว่าครั้งนั้น ๆ ชาวต่างประเทศคนนั้น ๆ ถวายสิ่งของอย่างนั้น ๆ บางทีถึงถวายเป็นคั้งหลายร้อยกระบอกล้วน ความจริงไม่ได้เป็นการถวายเปล่า ๆ ได้พระราชทานคอบแทนคุ้ม หรือเกินราคาของถวาย..."

ตามอัตราในใบอภัยซึ่งเป็นมูลค่าเท่ากับเงินเหรียญสยาม ๓ ชั่งจีน และสินค้าซึ่ง
พระเจ้าแผ่นดินมีพระราชประสงค์ที่จะให้นำมาถวาย คุณอาจส่งแก่ได้จากจดหมาย
ของนายแฟริส ซึ่งเมื่อได้ทรงรับสินค้าแล้ว และได้ทรงแสดงพระราชหฤทัยอย่างนัยนัย
เพื่อไม่ให้คนอื่นรู้ว่าคุณได้ขาย โดยเฉพาะจากคนแปลกหน้า พระเจ้า-
แผ่นดินได้ประทานของตอบแทนให้แก่เรา เป็นฝางซึ่งมีราคาเท่ากับ ๔ ชั่งจีน แต่ว่าถ้า
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดสินค้าสิ่งใดจากที่ต่าง ๆ ของประเทศเรา เราอาจจะสัญญา
ที่จะส่งมาทางจดหมายเพื่อหาสินค้าชนิดนั้นตามที่ต้องการพระราชประสงค์ แต่พระองค์
อาจจะไม่ได้รับเลยก็ได้ และราคาฝางที่เหลือเราก็จ่ายเงินถวายตามอัตราเป็นเงิน
สยาม... ๕๗

๕๗ Letters Received by the East India Company..., เรื่องเกี่ยวกับ
เชิงอรรถที่ ๓ Vol.V., p.268

"...We have laden aboard the Sea Adventure... sapon, 9,000 hides, silks, lead and other commodities, as per invoice or cargasonne which we send you here enclosed, to which we refer you. We have had much trouble and vexation, with many bribes given to the King's factor and manderines for the procuring of a small quantity of sapon. After all custom and duties paid we gave unto the King a present amounting by the rates of your invoice to the value of thirteen catties Syam coin; which goods the King was desirous to have sent for, as per Mr. Faries letter sent you may perceive, and having received the goods into his hands, out of a princely mind scorned to be ungrateful for any present given him, especially by strangers, requited us again with a present of sapon amounting to the value of eight cattes Siam plate. But if hereafter His Highness be desirous of any provision from other places of our nation, well, we may promise him to write for such commodities as he shall demand, but he never the nearer the receiving of them. And for the rest of the spon we paid him in his own coin,..."

ลูกาส อันเทยนิส ซึ่งอยู่ที่กรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถเขียนไว้ว่า

...ไม่ได้กล่าวถึงว่ามีกฎข้อบังคับตราไว้สำหรับกาว่าที่พ่อค้าอังกฤษจะเข้าไปในเมืองหลวง แต่มีกฎตราไว้แล้วเกี่ยวกับเอกสิทธิ์ในกาการค้าซึ่งเคนตันได้บันทึกไว้ว่า เมื่อผู้แทนของบริษัทเข้าไปในเมืองหลวงเป็นครั้งแรก เขาได้ทราบข่าวว่า กลาสีเรือจากเรือญี่ปุ่นสองลำซึ่งจอดอยู่ในแม่น้ำ ได้ฝ่าฝืนกาการค้าและได้เข้ามาในเขตกาแพงเมืองหลวง โดยไม่มีใบอนุญาต ผลก็คือว่า กลาสี ๘ คนถูกฆ่าในวันเดียว ซึ่งถ้าหากว่าเขาขอใบอนุญาตที่จำเป็นแล้ว เหตุการณ์ก็จะเรียบร้อย..." ๕๕

อย่างไรก็ตามพ่อค้าอังกฤษก็ได้รับอนุญาตให้กาการค้าในกรุงศรีอยุธยาได้อย่างสะดวก หลังจากทีลูกาส อันเทยนิสได้เดินทางมากรุงศรีอยุธยาเล็กน้อย เขาก็เตรียมเปิดกาการค้าขายกับ

๕๕ John Anderson, เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรรถที่ ๓ หน้า ๕๔ Lucas Antheuniss...

"...does not state that any restrictions had been laid on the English merchants there as to entering the city, but certain rules did exist regarding the privilege to trade, as Denton has recorded that when the factors first went to the capital, they learned that the crews of two Japanese Junks, then in the river, had traded by force, having entered the city walls without a license. The result was that eight of their number were killed in one day, whereas if they had first procured the necessary Tarra or license, all would have been well..." (referred from CSPCEI..., 771)

ดินแดนทางเหนือของประเทศไทย คือ เชียงใหม่^{๕๕} ปรากฏว่าในแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ มีเรืออังกฤษเข้ามาค้าขายในไทยอยู่เสมอ^{๖๐} แต่การค้าของอังกฤษในกรุงศรีอยุธยาถูกพวกฮอลันดาแข่งขัน ประกอบกับเกิดการสงครามในประเทศไทยในบางครั้ง ทำให้การค้าขายของอังกฤษไม่ดีเท่าที่ควร^{๖๑}

บันทึกรายงานของคณะกรรมการตรวจสอบสัญญาของฮอลันดาที่ปรากฏอยู่ในจดหมายเหตุของฮอลันดา (Dutch Records) กล่าวว่า เมื่อวันที่ ๑๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๒๖๐ ได้มีการทำหนังสือสัญญาค้าขายระหว่างไทยกับฮอลันดา ซึ่งมีนายสุตแมนเป็นผู้แทนบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา ผู้แทนฝ่ายไทยคือออกญาเสนาภิมุข ตามสัญญาฉบับนี้ฝ่ายไทยยอมให้ชาวฮอลันดา

^{๕๕} เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรรถที่ ๕๔ หน้า ๕๔

^{๖๐} เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรรถที่ ๕๔ หน้า ๕๔

^{๖๑} เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรรถที่ ๕๔ หน้า ๕๔, ๕๕ หลังจากที่ยกอังกฤษได้มาตั้งสถานีการค้าที่กรุงศรีอยุธยา และที่ปัตตานีแล้ว ก็พยายามเปิดการค้าขายขึ้นที่สงขลา แต่ถูกพวกฮอลันดาขัดขวาง โดยฮอลันดาทำสัญญากับพระมหากษัตริย์ไทย ขอให้การค้าผูกขาดพริกไทยทั้งหมด

ในหนังสือ ไทยรบพม่า หน้า ๔๔ กล่าวว่า "...มีจดหมายเหตุของพวกฝรั่ง ความยุติต่อกับพงศาวดารพม่า และพงศาวดารรามัญว่า ในแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ ไทยยังต้องรบกับพม่าอีก..."

ได้สิทธิพิเศษในการซื้อหนังสือพิมพ์ และหนังสือต่าง ๆ ^{๖๒} เรื่องนี้ทำให้ชาวโปรตุเกส และ
อังกฤษไม่พอใจมาก ปรากฏว่าสมัยนั้นชาวฮอลันดาต้องเสียค่าจังกอบ ฤชาคารมธรรมเนียม

^{๖๒}สง่า กาญจนาคพันธ์, เรื่องเดียวกับเชิงอรรถที่ ๑ หน้า ๗๕ กล่าวว่าใน
พ.ศ. ๒๒๖๐ ไทยได้ทำสัญญาพาณิชย์กับฮอลันดา "... เป็นสัญญาระหว่างนายฮูทมันต์กับบริษัท
ฝ่ายหนึ่ง โอลอน ลูปาตู (Olon Loupatou) โอประ (Opra) โอลอนฟิงกูเป็น
ออกหลวง และโอพระฟิงกูเป็นออกพระ ข้าราชการฝ่ายไทย ทำกันในกรุงศรีอยุธยา กำหนด
ข้อบังคับเกี่ยวกับการจำหน่ายหนังสือพิมพ์ และหนังสืออื่น ๆ สัญญานี้เข้าใจว่าจะเป็น
สัญญาที่บริษัทฮอลันดาทำกับพระคลังสินค้า ไห่ส่ง (หรือรับซื้อ) หนังสือ และหนังสือต่าง ๆ
เพื่อให้ส่งไปยังญี่ปุ่น คงมิได้ผูกขาด แต่คงจะได้สิทธิพิเศษอะไรสักอย่าง..."

สงวน อ้นคง, เรื่องเดียวกับเชิงอรรถที่ ๕ หน้า ๒๓๐-๒๓๔ กล่าวว่าถึงแม่-
กิมพระเจ้าทรงธรรม ชาวฮอลันดาในประเทศไทยได้รับความสนับสนุนจากรัฐบาลไทยให้ทำการ
ค้าได้โดยสะดวก และประเทศฮอลันดาก็เซ็นสัญญานี้กับประเทศไทย เมื่อวันที่ ๑๒ มิถุนายน
พ.ศ. ๒๒๖๐ โดยผู้แทนบริษัทชช ชื่อ ฮูทแมน เป็นผู้ลงนาม และของไทยมีออกญาเสนาภิมุขลงนาม
ตามสัญญาฉบับนี้ชาวฮอลันดาได้รับสิทธิพิเศษในการซื้อหนังสือ (อ้างจาก Records of the
Relations..., Vol. I., p. 77) แต่เมื่อพิจารณาแล้ว เข้าใจว่าสัญญานี้ตั้งกล่าวทำ
ขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ เนื่องจาก พ.ศ. ๒๒๖๐ ตรงกับรัชกาลของพระองค์ และอีก
ประการหนึ่งในสมัยนี้ไทยได้แต่งตั้งไปเจริญทางพระราชไมตรีทางการค้ากับประเทศฮอลแลนด์
คณะทูตไทยถึงฮอลันดาเมื่อวันที่ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๒๕๑ และได้เข้าเฝ้าถวายเครื่องราช
บรรณาการแก่เจ้าชายมอริส แห่งราชวงศ์ออเรนจ์แห่งประเทศฮอลันดาด้วย แสดงว่าไทยมี
ความสัมพันธ์กับฮอลันดาอย่างใกล้ชิด จึงเป็นไปได้ที่ไทยจะทำสัญญาทางการค้ากับฮอลันดา
ดังกล่าว

เป็นเงิน ๕,๐๐๐ ฟลอรีน เพื่อเป็นการตอบแทนในการได้รับสิทธิพิเศษทางการค้า และได้รับความสะดวกต่าง ๆ ^{๒๓}

นอกจากจะมีถวกรค้าขายกับประเทศทางตะวันตกแล้ว การค้าขายกับประเทศทางเอเชียก็ยังคงมีอยู่ มีหลักฐานทางจีนบันทึกไว้ว่า ราชทูตไทยจากกรุงศรีอยุธยาไปเจริญทางพระราชไมตรี ณ กรุงจีน ๓ ครั้ง คือ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๔, ๒๕๖๐ และ ๒๕๖๒ ^{๒๔} นอกจากนี้ปรากฏตามรายงานของพ่อค้าอังกฤษที่มีไปยังบริษัทกล่าวว่า การค้าขายของอังกฤษในสยามถูกพวกญี่ปุ่นแข่งขัน โดยได้กล่าวว่า

...แต่การค้าระหว่างเรากับสยาม เราต้องเสียค่าใช้จ่ายมากในการใช้คนงานญี่ปุ่นในเรือสำเภา เนื่องจากคนงานเหล่านี้ได้สิทธิพิเศษอย่างมาก โดยที่สามารถบรรทุกมากกว่า ๑/๓ ของสินค้าซึ่งทำให้กำไรของเราขาดไป... ยกเว้นฝาง และหนังสือซึ่งอาจขนไปยังปัตตานีได้เป็นจำนวนมาก และจากที่นั่นก็นำลงบรรทุกเรือใหญ่ ซึ่งอาจจะมาจากบันตัมทุก ๆ ปี และเดินทางต่อไปยังญี่ปุ่น และกลับมาในปลายเดือน

^{๒๓} สงวน อึ้งคง เรื่องเดียวกับเชิงอรุณที่ ๑๕ หน้า ๒๓๘-๒๓๙

^{๒๔} ขจร สุขพานิช "การค้าต่างประเทศในแผ่นดินพระเอกาทศรถ" ศิลปากร ปีที่ ๔ เล่ม ๕ (มกราคม ๒๕๐๔) หน้า ๓๑

พฤศจิกายน ทันเวลาที่จะชนพริกไทย หรือสินค้าอื่น ๆ ไปยังประเทศอังกฤษ... ^{๖๕}

ได้มีการแลกเปลี่ยนสำเนาแสดงความไมตรีระหว่างสมเด็จพระเอกาทศรถ กับโชกุนอียะฮาสุ โชกุนได้แต่งทูตนำเครื่องราชบรรณาการมาถวาย และเกราะญี่ปุ่นมาถวาย และทูลขอปืน และไม้จันทน์จากไทย นอกจากนี้โชกุนยังได้ออกประกาศอนุญาตให้เรือสำเภาไทยมาทำการค้าขายยังประเทศญี่ปุ่นได้โดยเสรี และยังได้ให้คำมั่นสัญญาว่าจะอำนวยความสะดวกทุกอย่างในการค้าสำเภาของไทยอีกด้วย ^{๖๖} การค้าขายติดต่อกับญี่ปุ่นได้ดำเนินไปอย่างคึกคัก สำเภาไทยไปค้าขายถึงญี่ปุ่นทุกปี การค้าของเมืองไทยเป็นหน้าที่ออกญาพระคลัง และมีสิ่งของค้ำหาม คือ กินป็น ^{๖๗}

^{๖๕} Letters Received by the East India Company..., เรื่องเดียว

กับเชิงอรรถที่ ๓๓ Vol.V., p.17

"...But in our trade with Syam we find great charges in setting Japans awork in the junks; for their privileges are so great that they carry away more than one-third of the goods, which eatcth out all the profit; ... except the sapon and skins might be conveyed to Pattania in great quantity and there taken into some great ship which may come from Bantam yearly and so come to Japan, and being despatched back for Bantam in the latter end of November may come in time to lade pepper or any other merchandise for England..."

^{๖๖} สงวน อึ้งคง เรื่องเดียวกับเชิงอรรถที่ ๔๔ หน้า ๘

^{๖๗} เรื่องเดียวกับเชิงอรรถที่ ๖๖ หน้า ๓๗๕

วิธีการค้าขายที่ท่ากับญี่ปุ่นนั้นปรากฏว่า เมื่อสำเภาจะออกไปญี่ปุ่น พระคลังสินค้าจะต้องตั้งข้าหลวงสินค้าขึ้นคณะหนึ่งให้กำกับสำเภาไปจัดการจำหน่ายของหลวงที่ญี่ปุ่น และจัดการซื้อสินค้ามาบรรทุกสำเภาในตอนที่กลับกรุงเทพฯ ข้าหลวงสินค้านั้นเป็นเจ้าพนักงานในพระคลังสินค้า สินค้าที่นำออกไปหรือที่บรรทุกสำเภากลับมาเป็นของหลวงทั้งสิ้น พระคลังสินค้า นอกจากมีหน้าที่แต่งสำเภาหลวง จัดข้าหลวงสินค้าไปกับสำเภาเพื่อเป็นผู้ดูแลการค้าขายสินค้าของหลวงอันเป็นส่วนทั่วไปแล้ว ก็ยังมีหน้าที่ดูแลการค้าของเอกชนอีกด้วย ^{๒๘}

ในค่านการค้าขายนั้น ชาวฮอลันดาได้เขียนไว้ในราว พ.ศ. ๒๒๖๐ - ๒๒๖๑ ว่า เมื่อเรือพ่อค้าต่างประเทศเข้าปากน้ำเจ้าพระยามาแล้ว จะต้องผ่านด่านภาษี ด่านภาษีด่านแรกอยู่ที่บางกอก เรียกว่าขนอมบางกอก ซึ่งเรือทุกลำของชาติทุกชาติต้องหยุดทอดสมอ เจ้าหน้าที่จะมาไต่ถามความตั้งใจที่จะมา มาจากไหน ชาติใด มีหนังสือสำคัญอะไรมาบ้าง บรรทุกสินค้าอะไร เมื่อไต่ถามไต่ความเสร็จแล้วก็ปล่อยให้เรือเดินต่อเข้าไป ต่อจากนั้นเรือทอดสมอให้ตรวจที่บ้านตะนาว (Tanau) อีกแห่งหนึ่ง ขากลับต้องหยุดทอดสมอให้ตรวจตราเหมือนเขาไป คราวนี้ต้องมีตรา หรือหนังสือเดินทางประจำเรือ และต้องเสียภาษีที่บางกอก ถ้าไม่เสีย เรืออาจถูกยึด หรือนายเรืออาจถูกจับไว้เป็นประกันได้ เวลาที่เหมาะสมที่สุดที่จะมาสยามคือเดือนมิถุนายน และเดือนกรกฎาคม และกลับออกไปในเดือนสิงหาคม หรือเดือนกันยายน ^{๒๙}

อาจกล่าวได้ว่า สมเด็จพระเอกาทศรถทรงต้อนรับพ่อค้าต่างประเทศ เช่น ญี่ปุ่น ฮอลันดา อังกฤษ พระราชทานที่อยู่ อารักขา และสิทธิในการค้าขาย สำเภาค้าขายของ

^{๒๘} เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรรถที่ ๒๗

^{๒๙} หลวงวิจิตรวาทการ เอกสารเรื่องความสัมพันธ์กับต่างประเทศสมัยกรุงศรีอยุธยา

พระองค์มีลูกเรือและนายเรือเป็นชาวต่างประเทศ^{๗๐} พระราชพงศาวดารกล่าวว่า "...พระนครศรีอยุธยาครั้งนั้นเกษมสุขสมบูรณ์ยิ่งนัก..."^{๗๑}

รัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

ต่อจากรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถแล้ว ปรากฏว่าในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ. ๒๑๖๓ - ๒๑๗๑) การค้าขายยังคงดำเนินไปตามปกติ อย่างไรก็ตามในรัชกาลนี้มีใจความปรากฏในพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งทรงมีไปถึงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพว่า การค้าขายรุ่งเรืองมาตั้งแต่ปลายแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวร ต่อมาถึงสมเด็จพระเอกาทศรถด้วย "...แผ่นดินพระเจ้าทรงธรรมไม่รู้แน่ นัก น่ากลัวจะลงปีล่วงเข้ามามาก การค้าขายกลับเศร้าเสียไปในปลายแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรม แลปราสาททอง มากลับเฟื่องฟูในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์..."^{๗๒} ปรากฏว่าในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมมีชาวเคนมาร์คได้เริ่มเข้ามาค้าขายกับไทย เรือเคนมาร์คลำแรกที่เดินทางมายังเมืองตะนาวศรีเป็นเรือของกัปตันครีปเป (Crappé) ได้เข้ามาถึงเมืองตะนาวศรีเมื่อ พ.ศ. ๒๑๖๔ (ค.ศ. ๑๖๒๑) กัปตันครีปเปไม่ได้เชิญพระราชสาส์น หรืออักษรสาส์นจากประเทศเคนมาร์คมากราบบังคมทูล เพียงแต่มีหนังสือมาขออนุญาตออกญาไชยธิบดี ผู้สำเร็จ-

^{๗๐} สงครามอาณาจักรพันชั่ง เรื่องเดียวกับเชิงอรรถที่ ๔ หน้า ๗๖

^{๗๑} พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑ ตอน ๑ (โรงพิมพ์อักษรนิติ พระนคร พ.ศ. ๒๔๕๕) หน้า ๒๔

^{๗๒} เอกสารประวัติศาสตร์ "เรื่องไทยอนุญาตให้พ่อค้าชาวเคนมาร์คเข้ามาค้าขายในประเทศไทย เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม พุทธศักราช ๒๑๖๔" วารสารศิลปากร ปีที่ ๖ เล่ม ๗ (ธันวาคม ๒๔๕๕) หน้า ๕๔

ราชการเมืองตะนาวศรีเพื่อติดต่อก้าขายกับไทย และออกญาไชยาธิบดีได้มีศุภอักษรอนุญาตให้
 ชาวเดนมาร์กมาติดต่อก้าขายได้โดยสะดวก ^{๗๓} ตั้งใจความในเรื่องนี้เมื่อ พ.ศ. ๒๒๖๔ (จ.ศ.
 ๕๔๓) ว่า "...กับต้นกราบศเมืองอริลมาศ นำกำนันมายังท่าเมืองตะนาวศรี พระยาตะนาวศรี
 ได้เลี้ยงดูรับรอง และลมห่อนจังกอบดูหาให้ และบอกว่า ได้มีพระราชกำหนดยอมให้เรือลูกค้า
 ต่างประเทศไปมาค้าขายได้..." ^{๗๔}

สำหรับการค้าขายของประเทศอื่นไม่ปรากฏผลดีนัก การค้าของอังกฤษตกต่ำลงเนื่อง
 จากอังกฤษทำสงครามกับฮอลันดาระหว่าง พ.ศ. ๒๒๖๑ - ๒๒๖๒ (ค.ศ. ๑๖๑๘ - ๑๖๑๙) การ
 ค้าของอังกฤษมีหนี้สินมาก อังกฤษจึงได้ตกลงใจปิดโรงสินค้าที่ปัตตานี และที่สยาม (คือกรุงศรี-
 อยุธยา) ใน พ.ศ. ๒๒๖๔ (ค.ศ. ๑๖๒๒) ^{๗๕} บริษัทอีสต์อินเดียของอังกฤษได้ส่งเรือ (B)
 มารับพ่อค้าอังกฤษเดินทางออกจากประเทศไทยแทบทั้งหมด ^{๗๖} สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมมี
 พระราชประสงค์ที่จะให้สัมพันธไมตรีดำเนินต่อไป พระองค์จึงตรัสพระราชทานอนุญาตให้อังกฤษ
 มีสิทธิพิเศษอย่างหนึ่งอย่างใดในเขตไทยของพระราชอาณาจักรก็ได้ตามแต่เขาประสงค์ ^{๗๗} อย่าง
 ไรก็ตามอังกฤษได้ตกลงปิดสถานีการค้าที่กรุงศรีอยุธยา และที่ปัตตานีใน พ.ศ. ๒๒๖๖ (ค.ศ.

^{๗๓} "สัมพันธไมตรีระหว่างไทยกับเดนมาร์ก" ศิลปากร ปีที่ ๑๐ เล่ม ๓ (กันยายน
 พ.ศ. ๒๕๐๘) หน้า ๔๑-๔๒

^{๗๔} เอกสารประวัติศาสตร์ "เรื่องไทยอนุญาตให้พ่อค้าชาวเดนมาร์กเข้ามาค้าขาย..."

เรื่องเดียวกับเชิงอรทดที่ ๗๒ หน้า ๕๖

^{๗๕} John Anderson เรื่องเดียวกับเชิงอรทดที่ ๓ หน้า ๔๓-๔๔

^{๗๖} สงวน อินทง เรื่องเดียวกับเชิงอรทดที่ ๕๔ หน้า ๖๖

^{๗๗} John Anderson เรื่องเดียวกับเชิงอรทดที่ ๓ หน้า ๔๔

๑๖๒๓) ^{๗๕} แต่เรืออังกฤษยังคงเข้ามาค้าขายในสยามอยู่ต่อมาจนถึง พ.ศ.๒๑๖๔ ^{๗๕}

ในด้านการค้าขายนั้น ตามรายงานของพ่อค้าอังกฤษใน พ.ศ.๒๑๖๔ (ค.ศ.๑๖๒๑) กล่าวว่า การค้าขายของสยามส่วนใหญ่เป็นการค้าเงินกับญี่ปุ่น และค้าผ้าบางชนิดจากฝั่งโคโรมันเดล นอกจากนี้ยังทำการค้าสินค้าพื้นเมืองคือพริกไทย และเครื่องเทศ ^{๘๐} ประชาน และสาขาของบริษัทอังกฤษที่ปัตตาเวีย ได้กล่าวยกย่องสยามว่า เป็นสถานที่ที่มีสินค้าต่าง ๆ คือ "...เครื่องยาอย่างวิเศษ หนังกวาง น้ำมันชกเงา และตะกั่วสำหรับญี่ปุ่น รวมทั้งตีบุกซึ่งมีราคาต่ำ และยังมีอาหารอีกเป็นจำนวนมาก ซึ่งมีราคาถูกลงกว่าที่เคยคิดไว้..." ^{๘๑} นอกจากนี้ยังมีเอกสารฉบับหนึ่งกล่าวว่า พ่อค้าอังกฤษชอบเอาเงินแท่งจากญี่ปุ่นมาแลกเปลี่ยนกับสินค้า

^{๗๕} เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรรถที่ ๗๗ หน้า ๕๕ (อ้างจาก CSFCEI. หน้า ๒๐๘)

^{๗๖} สวาง อันคง เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรรถที่ ๘๔ หน้า ๑๐-๑๑

"...สิงหาคม ๒๑๖๗ เอ็ดวิน ลอง ได้คุมเรือโรบิตมายังไทย เพื่อหาซื้อสินค้าและกลับไปใน พ.ศ.๒๑๖๘ สินค้าที่ได้ไปมี ข้าว สุรา กายาน ฯลฯ ต่อมา พ.ศ.๒๑๖๘ เรืออังกฤษอีกลำหนึ่งก็ได้ไปค้าขายยังกรุงศรีอยุธยา และปัตตานี สินค้าที่ได้ไปมี ข้าว เงิน ตะกั่วตีบุก และหนังกวาง..."

^{๘๐} Records of the Relations between Siam and Foreign Countries in the 17th Century, เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรรถที่ ๗ Vol.I., p.170

^{๘๑} John Anderson, เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรรถที่ ๓ หน้า ๘๖

The President and Council at Batavia extolled Siam as a place that afforded "many precious drugs, deer-skins, varnish, and lead for Japan, also tin at a low rate, and abundance of victual at low prices than can be imagined,..."

พื้นเมืองของไทย โดยมากเป็นพริกไทยที่นครศรีธรรมราช ^{๔๒} ส่วนการค้ากับโปรตุเกสเกือบ
ไม่มีเลยในรัชกาลนี้ ^{๔๓}

สำหรับการค้าของฮอลันดานั้น ฮอลันดาได้ตกลงปิดสถานีการค้าที่อยุธยา ปัตตานี และ
สงขลา เมื่อ พ.ศ. ๒๒๖๕ (ค.ศ. ๑๖๒๒) เนื่องจากไทยต้องทำสงครามกับประเทศใกล้เคียง
และมีเหตุการณ์ยุ่งยากเกิดขึ้นภายใน ประกอบกับโรงสินค้าของฮอลันดาถูกไฟไหม้ ดังนั้นทาง
บริษัทจึงตกลงให้มีแต่เรือเดินทางเข้ามาค้าขาย ^{๔๔}

^{๔๒} หลวงวิจิตรวาทการ เรื่องเดียวกับเชิงอรรถที่ ๒๕ หน้า ๓๒

^{๔๓} สง่า กาญจนาคพันธ์ เรื่องเดียวกับเชิงอรรถที่ ๔ หน้า ๒๑๒

^{๔๔} มีสเตอร์ คับลิว แปลงกัรวาท, นายถน โสณจิตต์ แปล, "ความสัมพันธ์ระหว่าง
ประเทศฮอลแลนด์กับสยาม" (๑๙๒๓) วารสารศิลปากร ปีที่ ๔ เล่ม ๖ (พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๓)
หน้า ๒๕

หลวงวิจิตรวาทการ เรื่องเดียวกับเชิงอรรถที่ ๔๒ หน้า ๒๐

มีคำสั่งของรัฐบาลฮอลันดาถึงกองทัพเรือฮอลันดาที่อยู่ที่ตามบังทะเลจีน และเจ้าหน้าที่ของ
บริษัทฮอลันดาในสยาม ลงวันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๒๖๕ ความว่า

"...ชาวสยามยอมเดินเรือไปทางคองสองปีต่อครั้ง ให้กองทัพเรือฮอลันดาปล่อยให้เดินทางไป
สะดวกโดยไม่ถูกรบกวนจนกว่าจะมีคำสั่งเป็นอย่างอื่น ในเวลานี้บริษัทฮอลันดาคิดจะเลิกตั้ง
สถานีทำการค้าขายที่ปัตตานี สงขลา และอยุธยา โดยไม่ติดต่อไมตรีกับสยาม...ต่อไปนี้การ
ค้าขายติดต่อกับอยุธยา และเมืองที่กล่าวมานามข้างต้นนั้น ก็เพียงแต่นำเรือเข้ามาขายของเป็น
ครั้งคราว ถ้าชาวสยามจะไปค้าขายทางปัตตานี เว้นบ้างก็จะได้รับไมตรีเป็นอย่างดี..."

ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ไทยยังคงรักษาทางไมตรีกับอังกฤษ และฮอลันดา เป็นอย่างดี นอกจากการค้าขายติดต่อกับสองประเทศนี้แล้ว ไทยยังคงดำเนินการค้าติดต่อกับ ญี่ปุ่น จีน และแขกอยู่เป็นปกติ

การค้าขายติดต่อกับญี่ปุ่น ปรากฏว่าในรัชกาลนี้เมื่อ พ.ศ. ๒๒๖๔ พระเจ้าแผ่นดินไทย คือสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมมีพระราชสาส์นไปถึงโชกุน มิनाโมโตะ โน ฮิโตะตากา มีใจความว่า เรือพ่อค้าญี่ปุ่นที่เข้ามาค้าขายยังกรุงสยามได้รับการทำนุบำรุงจากพระเจ้าแผ่นดินไทยเป็นอย่างดี และพระองค์ได้กำชับเจ้าหน้าที่ให้เอาเป็นธุระให้ชาวญี่ปุ่นได้เข้ามาค้าขายโดยสะดวก และได้ตั้งขุนขัยสุนทร ^{๔๕} เป็นนายอำเภอ มีหน้าที่ตรวจตราดูแลชาวญี่ปุ่นที่เข้ามาพำนักอาศัย ทั้งที่ มาใหม่และเก่าให้ได้รับความเกื้อหนุนในการค้าขายโดยเสมอหน้ากัน จะได้เป็นการจูงใจให้ ชาวญี่ปุ่นเข้ามาค้าขายในกรุงศรีอยุธยามากยิ่งขึ้น ^{๔๖} วัลเลิต (Jeremias van Vliet) ผู้จัดการสาขาบริษัทอีสต์อินเดียของฮอลันดาประจำประเทศสยามได้กล่าวว่า

...แต่เดิมมาพ่อค้าชาวญี่ปุ่นบางคนไปมาค้าขายอยู่ในประเทศสยามเป็นเวลายาวนาน มีเรือสำเภาบรรทุกสินค้าประเทศญี่ปุ่นมาขายในประเทศสยาม และซื้อหนังสือไว้ใน ประเทศสยามกลับไปขายในประเทศญี่ปุ่น มีกำไรอย่างงดงาม จึงทำให้ชาวญี่ปุ่นบังเกิด โสภาคณาที่จะดำเนินการค้าขายในประเทศสยาม... ^{๔๗}

^{๔๕} ในหนังสือเรื่อง สัมพันธ์ไมตรีระหว่างไทยกับนานาประเทศ ของสงวน อึ้งคง เขียนว่าเป็น ขุนไชยสุระ

^{๔๖} ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒๐ "ทางพระราชไมตรีระหว่างไทยกับญี่ปุ่น" ประชุมพงศาวดารเล่ม ๖ (โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์) พระนคร พ.ศ. ๒๕๐๓) หน้า ๑๑, ๒๒ ; สงวน อึ้งคง เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรรถที่ ๔๕ หน้า ๔๘

^{๔๗} ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒๐ เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรรถที่ ๔๖ หน้า ๒๓

พระเจ้าแผ่นดินสยามทรงพอพระทัยในพ่อค้าชาวต่างประเทศอยู่ จึงทรงโปรดปรานชาวญี่ปุ่นมาก เพราะพ่อค้าญี่ปุ่นหารายได้จำนวนมากให้ประเทศสยามอยู่เสมอ จนถึงกับพระเจ้าแผ่นดินสยามแต่งตั้งเจี๊ยกพระราชสาสน์และเครื่องราชบรรณาการไปถวายพระเจ้าแผ่นดินประเทศญี่ปุ่น พระเจ้าแผ่นดินญี่ปุ่นก็ทรงต้อนรับเป็นอย่างดี ดังที่ปรากฏว่าเคยแต่งตั้งทูตไประหว่าง พ.ศ. ๒๓๗๒ - ๒๓๗๓ (ค.ศ. ๑๖๒๙ - ๑๖๓๐) ^{๔๔} ซึ่งเป็นครั้งสุดท้ายที่คณะทูตไทยไปเจริญทางพระราชไมตรีกับประเทศญี่ปุ่น ^{๔๕}

ตลอดแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทยและญี่ปุ่น เป็นไปด้วยความสนิทสนม เตาในตอนที่ปลายแผ่นดินความสัมพันธ์หยุดชะงักลงชั่วคราว และเมื่อเปลี่ยนแผ่นดินใหม่ ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ความสัมพันธ์ระหว่างไทยและญี่ปุ่นก็เสื่อมถอยลงเป็นลำดับจนหมดสมัยอยุธยา เนื่องจากญี่ปุ่นได้เริ่มใช้นโยบายปิดประเทศแล้ว ^{๔๖}

^{๔๔} พ.ศ. ๒๓๗๓ ตรงกับต้นรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

^{๔๕} ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒๐ เรื่องเดียวกับเชิงอรรถที่ ๔๔ หน้า ๒๓

ปรากฏในหนังสือเรื่อง ประวัติศาสตร์ธรรมเนียมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม ของ นิโกลาส เดอเวส แบลโคย สันต์ ท. โกมลบุตร (โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์ : พระนคร พ.ศ. ๒๕๐๖) หน้า ๒๕๕ กล่าวว่า

"... พระจักรพรรดิกรุงญี่ปุ่นก็ทรงเป็นญาติกับพระเจ้ากรุงสยามเหมือนกัน ได้มีการส่งของขวัญบรรณาการ และพระราชสาสน์แลกเปลี่ยนถึงกันและกันอยู่ทุกปีมิได้ขาด แต่พอทางฝ่ายโน้นแจ้งว่าเจ้าพระยาจักรีที่ทรงพระนามว่าพระเจ้าปราสาททองซึ่งราชบัลลังก์แล้ว ก็ไม่สู้ไว้อใจชาวสยามเท่าใดนัก ... ถึงขนาดห้ามเข้าประเทศเว้นแต่ชาวจีน..."

^{๔๖} สงวน อึ้งคง เรื่องเดียวกับเชิงอรรถที่ ๔๕ หน้า ๔๔

ในด้านการค้าขายกับจีนนั้น มีใจความปรากฏในเอกสารของพ่อค้าบริษัทอีสต์อินเดียของอังกฤษ ซึ่งเขียนไว้ใน พ.ศ. ๒๒๕๕ ว่า "...ทางบริษัทมีหวังที่จะก้าวไปเหยียบเมืองจีนได้ เพราะทางไมตรีระหว่างสยามกับจีนดีอยู่มาก บริษัทอาจส่งทูตไปพร้อมกับทูตไทยได้ โดยมีพระราชหัตถเลขาของพระเจ้าแผ่นดินสยามทรงแนะนำไป ถ้าทำได้ดังนี้ อย่างน้อยขุนนางจีนที่กว้างขวางก็คงยอมผูกขาดกับเรา..." ^{๕๑} ดังนั้นจึงแสดงว่าในรัชกาลนี้ เรามีการค้าขายติดต่อกับจีนอยู่ตามปกติ และมีการแต่งตั้งทูตไปเจริญทางพระราชไมตรีอีกด้วย

ในคานแซกอาหรับ รัชกาลนี้ปรากฏว่ามีชื่อพ่อค้าอาหรับคนหนึ่งคือ เจกอะหมัด ช่วยราชการเจ้าพระยาพระคลังทางคานกรมท่า และได้ช่วยให้ราชการกรมท่าเจริญขึ้นอีกเป็นอันมาก แสดงว่ามีพ่อค้าอาหรับได้เข้ามาติดต่อกับสยามอยู่เป็นปกติ เช่นเดียวกับรัชกาลก่อน ๆ เจกอะหมัดนี้ภายหลังได้รับแต่งตั้งเป็นพระยาเจกอะหมัดศรีนครราชสีมา เจ้ากรมท่าขวา ว่าที่จุฬาราชมนตรี และเมื่อเจ้าพระยาพระคลังถึงอสัญกรรม สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมจึงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาเจกอะหมัดว่าที่กรมท่ากลางด้วย ^{๕๒}

สำหรับลักษณะการค้าขายของไทยในรัชกาลนี้ ไม่มีเอกสารใดเคยถึงโดยละเอียด แต่มีเอกสารของพ่อค้าอังกฤษฉบับหนึ่งกล่าวถึงการค้าขายที่ปัตตานี ซึ่งอาจสันนิษฐานได้ว่า การค้าขาย

^{๕๑} หลวงวิจิตรวาทการ เรื่องเดียวกับเชิงอรรถที่ ๒๕ หน้า ๒๕

^{๕๒} สงวน อึ้งคง เรื่องเดียวกับเชิงอรรถที่ ๕๕ หน้า ๔๒๒-๔๒๓

การที่โปรดเกล้าฯ ให้พระยาเจกอะหมัดว่าที่กรมท่ากลางนั้น เข้าใจว่ายังมีใช้กรมท่ากลาง ซึ่งเป็นกรมท่าที่ทำการค้าขายติดต่อกับประเทศทางตะวันตก โดยเฉพาะเหมือนอย่างในสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒-๓ แต่คงหมายถึงให้พระยาเจกอะหมัดว่าการกรมท่าทั้งหมด โดยตลอด เท่ากับเป็นหัวเจ้าพระยาพระคลังเอง จึงมีใจความปรากฏว่า พระยาเจกอะหมัดได้รับการแต่งตั้งดังกล่าวต่อเมื่อเจ้าพระยาพระคลังถึงอสัญกรรมไปแล้ว

ของปัตตานีก็จะมีลักษณะใกล้เคียงกับการค้าขายที่กรุงศรีอยุธยา เนื่องจากปัตตานีอยู่ใต้การปกครองของสยาม การค้าขายก็จะมีลักษณะคล้ายคลึงกันไปด้วย เอกสารฉบับนี้เขียนขึ้นใน พ.ศ. ๒๒๖๕ ความว่า

...ปัตตานีอยู่ใต้อำนาจของสยาม ในเวลานี้มีผู้หญิงปกครอง การปกครองก็นับว่าดีพอควร ชาวต่างประเทศไม่มีเรื่องที่จะร้องถึงความทุกข์ความลำบาก มีข้อที่ควรร้องทุกข์ขอเดี๋ยวคือเสียภาษีมาก เรือทุกลำซึ่งมาถึงที่นี่ต้องเสียภาษีถึง ๒,๐๐๐ เหริบดู (Rial) สินค้าทุกอย่างซึ่งนำเข้ามาต้องเสียภาษี ๕ หาบ สินค้าที่นำออกก็ต้องเสียภาษีเช่นเดียวกัน นอกจากนี้ยังต้องเสียของกำนัลและสินบนอีกมาก ๆ เป็นการจำเป็นที่จะต้องตั้งห้างค้าขายที่สงขลา ซึ่งขึ้นแก่สยามเหมือนกัน ที่สงขลานั้นเป็นศูนย์กลางอย่างดีสำหรับห้างค้าขาย ซึ่งตั้งอยู่ในประเทศสยาม ญวน มอญ และญี่ปุ่น การตั้งห้างค้าขายที่สงขลาคงเสียค่าใส่หุ้ยน้อยกว่าที่ปัตตานี เพราะที่นั่นไม่ต้องเสียภาษี เพียงแต่เอาของกำนัลไปให้แก่เจ้าผู้ครองเมืองสงขลาเท่านั้น... ๕๓

ส่วนการค้าขายในสยามไม่สู้จะคึกคัก เนื่องจากบ้านเมืองเกิดความยุ่งยาก เกิดสงคราม ถ้าบ้านเมืองสงบการค้าขายก็คงจะดีขึ้น สามารถขายผ้าชนิดต่าง ๆ ได้ที่สยามมากกว่าที่ชาว และมลายู คนไทยชอบผ้าสีและที่มีลวดลายแปลก ๆ ๕๔

เมื่อเทียบกับการค้าขายที่ปัตตานีแล้ว การค้าขายในกรุงศรีอยุธยาก็จะมีภาษีเสียภาษีปากเรือ ภาษีสินค้าขาออก และภาษีสินค้าขาเข้าเช่นเดียวกัน นอกจากนี้ก็ต้องมีการให้สินบนแก่เจ้าพนักงานต่าง ๆ โดยเฉพาะเจ้าพนักงานกรมท่า ซึ่งมีหน้าที่ดูแลการค้าขาย และตรวจสอบสิ่งของ

๕๓ หลวงวิจิตรวาทการ เรื่องเดียวกับเชิงอรรถที่ ๖๕ หน้า ๒๔-๒๕

๕๔ เรื่องเดียวกับเชิงอรรถที่ ๕๓ หน้า ๒๕

ต้องห้าม หรือสิ่งของต้องพระราชประสงค์ เพื่อให้การค้าขายของพ่อค้าได้รับความสะดวกขึ้น
 เหมือนดังข้อความที่พ่อค้าได้เอ่ยถึงข้างต้นเกี่ยวกับการให้สินบน และสิ่งของต่าง ๆ แก่เจ้าพนักงาน
 งานในเมืองปัตตานีเช่นกัน

รัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. ๒๑๑๓ - ๒๑๕๔) การค้าขายของกรุงศรี-
 ออยุธยาในสมัยนี้เจริญรุ่งเรืองมาก พระราชพงศาวดารกล่าวว่า "... ครั้งนั้นเสนาภคานูคำพานิช
 เข้ามาค้าขายเป็นอันมาก..." ๕๕ จอห์น แอนเคอตันได้เขียนไว้ว่า

... พระเจ้าปราสาททองผู้แย่งชิงราชบัลลังก์เหมือนทรงเป็นผู้เริ่มต้นระบบการค้า
 ยุทธศาสตร์ของหลวง หลังจากที่พระองค์ได้ขึ้นครองราชสมบัติใน พ.ศ. ๒๑๑๓ (ค.ศ. ๑๖๗๐)
 เพียงเล็กน้อย หรืออย่างน้อยที่สุด พระองค์ทรงเป็นผู้ควบคุมการปฏิบัติตามระบบการค้า
 ยุทธศาสตร์ ให้อยู่ในระดับหนึ่งยังไม่เคยรู้จักกันมาแต่ก่อน นโยบายที่มหัศจรรย์นี้ดูประหนึ่งจับได้
 พ่อค้าชาวอินเดียจำนวนมากออกจากเมืองหลวงไปยัง เมืองตะนาวศรี และเมืองมะริด
 ที่นั่นพวกเขาทำการค้าได้อย่างเสรี พ้นจากการตรวจตราและการกีดกันจากผู้แทนองค์
 พระมหากษัตริย์ ที่นั่นเขาสามารถใช้ความชำนาญ เล่ห์เหลี่ยมตามแบบพื้นเมืองของพวก
 เขาควบคุมการค้าทางฝั่งโคโรมันเดล และเบงกอล ซึ่งในเวลานั้นเป็นการค้าที่ทำ

๕๕ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒ ตอน ๑ (โรงพิมพ์อักษรนิติ

พระนคร พ.ศ. ๒๔๕๕) หน้า ๔

กำไรได้มากที่สุดของสยาม...^{๕๖}

พ.ศ. ๒๑๑๕ - ๒๑๑๖ (ค.ศ. ๑๖๓๒ - ๑๖๓๓) โปรตุเกสได้ทำสงครามกับสยาม
 ดังนั้นการค้าขายของโปรตุเกสในไทยจึงตกต่ำลง

การสงครามนี้ได้เริ่มต้นมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๑๑๑ (ค.ศ. ๑๖๒๘) แผ่นดินสมเด็จพระเจ้า-
 ทรงธรรมแล้ว โปรตุเกสวิวาทกับฮอลันดา และเข้ายึดเรือของฮอลันดาในแม่น้ำเจ้าพระยา
 ทำให้พระเจ้าแผ่นดินไทยเข้าพระทัยพวกโปรตุเกสผิด ฮอลันดาก็พยายามทำให้เป็นเรื่องราว
 ใหญ่โตขึ้น ต่อมาปรากฏว่าโปรตุเกสยึดเรือของพระเจ้าแผ่นดินไทยในทะเลหลวง ดังนั้นไทยจึง
 ยึดเรือโปรตุเกสในแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นการตอบโต้^{๕๗}

^{๕๖} John Anderson, เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรรถที่ ๓ หน้า ๒๕๓

"...The usurper Phra-cha Prasathong seems to have begun shortly after he ascended the throne, in 1629 the system of royal monopolies or at least to have accentuated it to a degree previously unknown. This mistaken policy appears to have contributed largely to drive the Indian Merchants from the capital to the Tenasserim and Mergui where they had a free field for their trading operations away from the supervision and oppression of the minions of the King. There, too, they could command by their own native craft the trade of the Coromandel Coast and of Bengal, at that time the most lucrative commerce of Siam..."

^{๕๗} เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรรถที่ ๕๖ หน้า ๔๗ (อ้างจาก Beschryving van het Koningryk Siam, &c; Beschreven door d' Heer Jeremais Van Vliet, 1692, p.49)

ส่วนการค้าขายกับญี่ปุ่นก็หยุดชะงัก ^{๕๕} ไม่มีเรือญี่ปุ่นเข้ามาค้าขาย สมเด็จพระเจ้า-
 ปราสาททองทรงพยายามผูกไมตรีกับญี่ปุ่นโดยทรงส่งทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีใน พ.ศ. ๒๓๗๕ แต่
 ญี่ปุ่นปฏิเสธไม่ยอมรับทูต ประจวบกับถึงคราวที่ญี่ปุ่นเปิดประเทศไม่ต้อนรับคนต่างชาติ แต่อย่าง
 ไรก็ตามการค้าขายกับญี่ปุ่นก็คงใช้พ่อค้าจีนท่าการค้า โดยมีข้าหลวงพระคลังสินค้ากำกับสำเนา
 ไปด้วยตามประเพณี แต่ข้าหลวงพระคลังสินค้าไม่ขึ้นบก ^{๕๖} สำหรับอังกฤษนั้นยังคงไม่เปิด
 สถานการค้าในไทยในรัชกาลนี้ เป็นแต่ส่งเรือเข้ามาค้าขายบ้างเหมือนอย่าง รัชกาลสมเด็จพระ-
 เจ้าทรงธรรม ปรากฏว่าใน พ.ศ. ๒๓๘๘ (ค.ศ. ๑๘๔๕) พวกพ่อค้าอังกฤษที่มาตั้งสถานการค้าที่
 กัมพูชาได้รายงานไปยังสำนักงานของบริษัทที่บันทึกว่า "...สยามเป็นสถานที่ที่มีสินค้าบางอย่าง

^{๕๕} สง่า กาญจนาคพันธ์ เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรรถที่ ๔ หน้า ๒๔๘ ในราว พ.ศ.
 ๒๓๗๖ การค้าขายกับญี่ปุ่นหยุดชะงัก เนื่องจากยามาคา (ออกญาเสนาภิมุข) ซึ่งสมเด็จพระ-
 เจ้าปราสาททองโปรดให้ไปเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ได้ถูกวางยาพิษถึงแก่กรรม อันทำ
 ให้กระทบกระเทือนถึงพวกญี่ปุ่นในกรุงศรีอยุธยา ลงท้ายพวกญี่ปุ่นก็ต้อง ออกจากกรุงศรีอยุธยาหมด
 ใน พ.ศ. ๒๓๗๖

^{๕๖} เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรรถที่ ๕๘ หน้า ๒๕๘

นีโกลาส แชรแวงส เรื่อง "ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักร
สยาม" หน้า ๒๕๘ "...พระเจ้าจักรพรรดิญี่ปุ่นไม่พอใจไทย จึงทรงห้ามเข้าประเทศ เว้น
 แต่ชาวจีน... โดยที่พระเจ้ากรุงสยามทรงมีชาวจีนอยู่มากในแผ่นดิน จึงทรงใช้ชาวจีนดำเนินการ
 การค้าสืบมาทุก ๆ ปี พระองค์ได้จัดส่งเรือของพระองค์หลายลำโดยมีลูกเรือเป็นชาวจีน และ
 มีขุนนางไทยควบคุมไปยังประเทศญี่ปุ่น..."

มากกว่าและราคาถูกกว่าที่กัมพูชา และตามรายงานนั้น สยามเป็นสถานที่ที่เหมาะสมจะไปตั้งทำการค้า... ^{๑๐๐}

ฮอลันดาซึ่งเปิดสถานีการค้าที่อยุธยา บัตคานี และสงขลา เมื่อ พ.ศ. ๒๑๖๕ (ค.ศ. ๑๖๒๒) ได้สนใจที่จะกลับมาตั้งสถานีการค้าใหม่เมื่อเบราเออ (Henrik Brouwer) ได้รับแต่งตั้งให้เป็นข้าหลวงใหญ่ของบริษัทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เบราเออได้ให้โจสต์ โชเตน (Joost Scheuten) เข้ามาสร้างสถานีการค้าทันสมัยขึ้นที่กรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. ๒๑๗๖ (ค.ศ. ๑๖๓๓) โชเตนได้จัดการทำสัญญาให้ฮอลันดาได้รับสิทธิผูกขาดซื้อหนังสือตัวเป็นเวลา ๑ ปี ^{๑๐๑} ภายในระยะเวลา ๔ ปีเท่านั้น การค้าของบริษัทก็ได้เจริญขึ้นมาก โดยเฉพาะเจริญมากที่สุดเมื่อมาถึงสมัยของเยเรเมียส วันวลิต ^{๑๐๒} ฮอลันดาพยายามผูกขาดการค้าฝางกับหนังกวาง โดยรับอาสาปราบบัตคานีซึ่งเป็นกบฏ ^{๑๐๓} เป็นการแลกเปลี่ยนกับการผูกขาดสินค้าดังกล่าว ^{๑๐๔} แต่ในการปราบเมือง

^{๑๐๐} John Anderson, เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรุณที่ ๓ หน้า ๔๔-๔๕

"...Siam goes much beyond this place both for largeness and cheapness of certain goods, and that report 'gives that place to be a Gallant place for trading,..."

^{๑๐๑} นิสเตอร์กับตีว แบลงกวาร์ต อม โสธรณจิตต์ แบล เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรุณที่ ๔๔ หน้า ๕๕-๕๖

^{๑๐๒} สงวน อึ้งคง เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรุณที่ ๔๕ หน้า ๕๗

^{๑๐๓} หลวงวิจิตรวาทการ เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรุณที่ ๖๕ หน้า ๔๗ กล่าวไว้ว่า พ.ศ. ๒๑๗๖ "...วันที่ ๑๖ ธันวาคม พระเจ้าแผ่นดินสยามได้ทรงเตรียมการสงครามกับบัตคานีในเดือนมีนาคมหน้า จึงมีข้อห้ามมิให้เรือของพระเจ้าแผ่นดินสยามหรือเรือลำใด ๆ ที่เป็นเรือส่วนตัวของพ่อค้าไทยบรรทุกข้าวมาบัตคาเวียเลย ทางฮอลันดาได้ซื้อข้าวจากสยาม พระเจ้าแผ่นดินสยามทรงตอบว่าจะอนุญาตต่อเมื่อฮอลันดาช่วยในการรบบัตคานีอย่างเข้มแข็ง..."

^{๑๐๔} สง่า กาญจนาคพันธ์ เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรุณที่ ๔ หน้า ๒๒๑

ปัตตานีเรือรบของฮอลันดาส่งมาซาไมท์แห่งที่ ๑๐๕ ไม่ได้ช่วยอะไรจริงจัง (ฮอลันดาส่งเรือรบ ๒ ลำเข้ามาช่วยไทยเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๘ (ค.ศ. ๑๖๓๕)) ๑๐๖ บังเอิญปัตตานียอมอ่อนน้อมฮอลันดาเลยฉวยโอกาสขอผูกขาดการค้าฝางกับหนังกวาง ไทยก็จำต้องยอม ๑๐๗ ฮอลันดาจึงเริ่มมีสิทธิพิเศษในการค้าขายในสยาม ผลประโยชน์ทางการค้าส่วนใหญ่จึงตกอยู่กับฮอลันดาแต่ผู้เดียว ๑๐๘

ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ไทยยังคงมีการค้าขายกับจีนอยู่ตามปกติ ๑๐๙ ทางด้านอินเดีย วันวลิตได้กล่าวว่า สมเด็จพระเจ้าปราสาททองได้ทรงผูกสัมพันธ์ไมตรีกับเจ้านายอินเดียทุกองค์ ตลอดจนแว่นแคว้นต่างในหมู่เกาะอินเดีย เพื่อให้ได้ส่งเรือสำเภาของพระองค์และของชาวสยามไปทำการค้าขายได้โดยเสรีตามเมืองท่าต่างประเทศเหล่านั้น ๑๑๐

๑๐๕ เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรรถที่ ๑๐๔

๑๐๖ กรม โสภณเจติศ แปล "กรุงสยามเมื่อ ๒๕๐ ปีล่วงมาแล้ว" (Jeest Schouten, Siam 250 Years Ago) วารสารศิลปากร ปีที่ ๔ เล่ม ๑๑ (เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๔) หน้า ๗

๑๐๗ สง่า กาญจนาคพันธ์ เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรรถที่ ๔ หน้า ๒๒๓

๑๐๘ เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรรถที่ ๑๐๗ หน้า ๒๒๒

๑๐๙ เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรรถที่ ๑๐๗ หน้า ๒๓๐ สยามส่งทูตไปเจริญสัมพันธไมตรี

กับจีนใน พ.ศ. ๒๓๗๗, ๒๓๗๘, ๒๓๗๙, ๒๔๔๖ และ ๒๔๕๔

๑๑๐ นันทา สุกกุล แปล "จดหมายเหตุวันวลิต" ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๗๕ (โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี พระนคร พ.ศ. ๒๕๐๗) หน้า ๔๗

สง่า กาญจนาคพันธ์ เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรรถที่ ๔ หน้า ๒๒๗ (อ้างจาก JSS. Vol. XXX., pt. III., p. 305) กล่าวว่า สมเด็จพระเจ้าปราสาททองหันไปค้าขายกับอินเดีย ท่าไมตรีกับเจ้าแซกคามเมืองบนฝั่งโคโรมันเดล และเจ้าแซกบังกะหล่า การค้าขายได้ผลดีขึ้นจนทำให้เจ้าเมืองกัลกัตตาขอเป็นไมตรี ถึงกับยอมถวายต้นไม้เงินทองห้าปีครั้งหนึ่ง

ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า "...ถึงเดือนสิบ ถ้ายันโอลิมปะท้าวลูก้าเมืองเทศมรทุก
พรหมเจ้า แลได้มาเทศสูงสามศอกสองนิ้วเข้ามาถวายสองมา กับกันหมันนึ่งค้ำมถนลงยาราชาชาติ
ประทับพรตคนเล้มหนึ่ง สิ่งของนอกนั้นเป็นอันมาก..." ๑๑๑ แสดงว่าในรัชกาลนี้ยังมีพ่อค้า
แขกเข้ามาค้าขายในกรุงศรีอยุธยา วันลิลิตกล่าวว่า สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงพยายาม
หาทางให้บ้านเมืองได้รับความร่มเย็นเป็นสุข และมีความเจริญมั่งคั่งด้วยการค้าขาย ๑๑๒

ปรากฏในรายงานทางการทูตของฮอลันดาเขียนวันที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ. ๒๓๗๕ (ค.ศ.
๑๖๓๒) กล่าวว่า สยามเป็นสถานีกลางสำหรับเดินทาง และทำการค้าขายกับประเทศญี่ปุ่น สินค้า
พื้นเมืองของไทย เช่น หนังกวาง ไม้แดง และของอื่น ๆ ขายได้ดีในตลาดญี่ปุ่น และชาวไทยก็
เป็นสินค้าอย่างหนึ่งของบริษัทอินเดียของฮอลันดา ดังที่เคยปรากฏว่า ใน พ.ศ. ๒๓๗๑ คนใน
เมืองปัตตาเวียเกือบจะอดตายถ้าไม่ได้อาศัยข้าวของไทย ๑๑๓ ในราว พ.ศ. ๒๓๗๕ โจสต์-

๑๑๑ พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัดถเลขา เล่ม ๒ ตอน ๒ (โรงพิมพ์อักษรนิติ
พระนคร พ.ศ. ๒๔๕๕) หน้า ๓๖

๑๑๒ นันดา สุกกุล แปล "จดหมายเหตุวันวลิต" เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรรถที่ ๑๑๐
หน้า ๔๕

๑๑๓ หลวงวิจิตรวาทการ เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรรถที่ ๖๕ หน้า ๓๕, นอกจากนี้ใน
หน้า ๕๕ ก็ได้เขียนไว้ว่า ใน พ.ศ. ๒๓๗๕ พระเจ้าแผ่นดินไทยทรงมีพระราชสารมาถึงผู้ว่าราช
การฮอลันดาที่ปัตตาเวีย เล่าว่า "ในประเทศสยามนี้เกิดข้าวยากหมากแพง เพราะเหตุที่ฝน
แล้ง ทำให้ต้องห้ามการส่งข้าวออกนอกประเทศ จึงไม่สามารถขายให้ฮอลันดาได้ตามจำนวน
ที่ต้องการ แต่เพื่อไม่ให้เสียทางไมตรีก็ขายให้เพียง ๒๐๐ เกวียน..."

โซเคน ผู้จัดการบริษัทอีสต์อินเดียของฮอลันดาในประเทศไทย ได้กล่าวถึงการค้าขายของประเทศไทยในสมัยนั้นว่า

...พระนครนี้ (ศรีอยุธยา) โดยที่การไปมาสะดวก จึงมีชาวต่างชาติมากมาย เป็นชาวอินเดีย ชาวอาเซียตะวันออก (หมายถึงเปอร์เซีย อหรับ ฯลฯ) ชาวยุโรปเยน มัวร์ (หมายถึงสเปน โปรตุเกส) และพ่อค้าที่ถือคริสตศาสนาต่าง ๆ พระเจ้าแผ่นดินเป็นพ่อค้าและมีเรือของพระองค์เอง ^{๑๑๘} มีเจ้าพนักงานเอง ทำการค้าขายคึกคักกับเมืองตามฝั่งโคโรมันเคลในอินเดียและเมืองจีน ซึ่งด้วยเหตุนี้จึงได้รับความเอื้อเฟื้อ และได้สิทธิยิ่งกว่าเจ้าอื่น ๆ พระองค์ค้าขายไปจนถึงพะโค ^{เมือง} มังอ่องวะ เมืองเชียงใหม่ เมืองล้านช้าง และเมืองอื่น ๆ ค่ายเหมือนกัน ไม่แต่เพียงในราชธานีแห่งเดียว การค้าขายได้นักกำไรมาสู่พระองค์อย่างเหลือล้น ทั้งไม่กระทบกระเทือนพ่อค้าสามัญแม้แต่น้อย ทุกสิ่งทุกอย่าง เป็นการสาแดงให้เห็นประจักษ์ชัดถึงการค้าขายใหญ่โตที่ได้กระทำกันในประเทศนี้เป็นอย่างดี... ^{๑๑๘}

นอกจากนี้โจสต์ โซเคน ยังได้เขียนถึงเรื่องเกี่ยวกับภาษีอากรและรายได้ของพระเจ้าแผ่นดินไทยว่า "...ค่าธรรมเนียมและภาษีอากรอันเป็นรายได้แต่ละปีมีจำนวนมหาศาล คิดเป็นเงินหลายล้านกิลเดอร์ ส่วนใหญ่ได้มาจากข้าว... ผาง ตีบูก ตะกั่ว ดินประสิว และอื่น ๆ

^{๑๑๙} มีกล่าวไว้อีกแห่งหนึ่งในเอกสารเรื่อง ความสัมพันธ์กับต่างประเทศสมัยกรุงศรีอยุธยา ของหลวงวิจิตรวาทการ หน้า ๕๕ เกี่ยวกับการขนส่งข้าวไทยที่ฮอลันดาซื้อชื่อว่า "...ส่วนการขนส่งนั้น บางครั้งฮอลันดาเอาเรือมาขนเอง บางครั้งเรือไทยขนส่งถึงเมืองปัตตาเวีย เรือนั้นเป็นเรือของหลวงบ้าง เป็นเรือส่วนตัวของคนไทยบ้าง..."

^{๑๒๐} สง่า กาญจนาคพันธุ์ เรื่องเดียวกับเชิงอรรถที่ ๔ หน้า ๓๓๓

ซึ่งตัวแทนของพระมหากษัตริย์ขายให้แก่พ่อค้าชาวต่างประเทศได้แคบๆ เดียว ก็ทำเงินให้ไม่น้อย....” ๑๒ เรื่องนี้เป็นถ้อยแถลงเปลี่ยนแปลงวิธีการค้าขายโดยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองโปรดให้ประกาศกำหนดสินค้าบางอย่าง เช่น ติบูก งาช้าง หนังสัตว์ ไม้หอม ไม้ฝาง เป็นต้น อันเป็นของหายากเป็นสินค้าของหลวง ห้ามผู้อื่นขายส่งไปต่างประเทศ ใครหาได้ต้องมาขายให้รัฐบาล ชื่อตามอัตราที่ตั้งไว้แล้ว เอาเก็บไว้ในพระคลังสินค้า เมื่อพ่อค้าคนใดประสงค์จะใคร่ได้สินค้าเหล่านั้นไปจำหน่ายคงมาซื้อไปจากเจ้าพนักงาน ๑๓

นอกจากรายได้จากการค้าผูกขาดของหลวงของพระคลังสินค้าแล้ว โจสต์ โชเทน ยังได้กล่าวถึงรายได้ของพระมหากษัตริย์ไทยว่า

... ทรงมีผลกำไรอย่างใหญ่หลวงจากการค้าที่ใช้ทุนส่วนพระองค์ในคอมันเตล และประเทศจีน ตลอดจนการค้าขายที่ทรงกระทำภายในประเทศ โดยมีบุคคลทั้งที่อยู่ในอยุธยาและที่อื่นได้รับแต่งตั้งมอบหมายให้ดำเนินการแทนพระองค์ ดังนั้นรายได้ประจำปีส่วนพระองค์จึงตกเป็นเงินถึงปีละ ๒,๐๐๐ ชั่ง... ๑๔

ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงจัดการเปลี่ยนแปลงวิธีการค้าขายกับชาวต่างประเทศอย่างใหม่ การค้าขายผูกขาดได้เพิ่มขึ้นมาก เนื่องจากขณะนั้นผลประโยชน์ทางการค้าส่วนใหญ่ตกอยู่ในกำมือของพวกฮอลันดา ซึ่งได้สิทธิพิเศษไว้ดีอยู่แล้ว และหนังกวาง ซึ่งเป็นสินค้าสำคัญของไทยในสมัยนั้น สมเด็จพระเจ้าปราสาททองจึงได้ทรงบัญญัติเพิ่มเติมสินค้า

๑๒ ฌม โสภณจิตต์ แปล "กรุงสยามเมื่อ ๒๕๐ ปีล่วงมาแล้ว" วารสารศิลปากร ปีที่ ๔ เล่ม ๑๐ (มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๔) หน้า ๘๗

๑๓ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ไทยบรรณา (โรงพิมพ์อักษรบริรักษ์ พระนคร พ.ศ. ๒๔๐๘) หน้า ๒๖๑-๒๖๒

๑๔ ฌม โสภณจิตต์ แปล เรื่องเดียวกับเชิงอรณที่ ๑๑๖ หน้า ๘๗

ต้องห้าม ให้ผู้ชายได้แต่เฉพาะรัฐบาลอีกหลายอย่าง สินค้าที่ฝรั่งเอาเข้ามาขายก็ตั้งบัญญัติ
สิ่งของซึ่งให้ขายได้แต่เฉพาะรัฐบาลอีกหลายชนิด คือ ผ้าแดง เป็นต้น สินค้าสามัญเช่นเครื่อง
ถ้วยชาม ก็ต้องให้รัฐบาลเลือกซื้อได้ก่อนผู้อื่น ๑๑๘

สินค้าต้องห้ามซึ่งประกาศเพิ่มเติมขึ้นในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง มีดิน-
ประสิริ ตะกั่ว ผาง หนากสง หนังสัตว์ เนื้อไม้ ช้าง งาช้าง ติบุก ไม้หอม เป็นต้น ๑๒๐
นอกจากสินค้าดังกล่าวแล้ว ปรากฏว่า ชาวเปลือก ชาวสาร ๑๒๑ ห้ามบรรทุกออกนอกพระ-
ราชอาณาเขตทีเดียว เว้นแต่จะได้รับอนุญาตของรัฐบาลจึงจะบรรทุกออกไปได้ แต่สินค้านอก
จากที่กำหนดไว้ ใครจะซื้อขายก็ได้ไม่ห้ามปราม ไม่ต้องให้พวกชาวต่างประเทศมาซื้อขายแต่
ที่รัฐบาลแห่งเดียวเหมือนแต่ก่อน ๑๒๒ สินค้าติบุก ผาง และเนื้อไม้นั้น คาดว่าจะเป็น

๑๑๘ สง่า กาญจนาคพันธ์ เรื่องเดียวกับเชิงอรรถที่ ๔ หน้า ๒๒๗-๒๒๘
(อ้างจากตำนานสุลตากร หน้า ๑๘)

๑๒๐ เรื่องเดียวกับเชิงอรรถที่ ๑๑๘ หน้า ๒๒๘

๑๒๑ หลวงวิจิตรวาทการ เรื่องเดียวกับเชิงอรรถที่ ๒๘ หน้า ๕๕ กล่าวถึงการ
ที่ฮอลันดาขอซื้อข้าวไทยว่า "...การที่ฮอลันดาซื้อข้าวของเราไปในเวลานั้น บางครั้งก็ได้
ข้าวสารไป บางครั้งก็ได้ข้าวเปลือกไป..."

๑๒๒ สง่า กาญจนาคพันธ์ เรื่องเดียวกับเชิงอรรถที่ ๔ หน้า ๒๒๘ ลาดูแบร์
ราชทูตฝรั่งเศส ซึ่งเข้ามาในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชกล่าวว่า "...ชาวต่างประเทศที่มี
ที่มั่งมีที่สุดจำเพาะพวกแขกมัวร์ต่างพากันเลี้ยงละไปเสียจากกรุงศรีอยุธยา ตั้งแต่พระ-
มหากษัตริย์ทรงรวบรัดการค้าขายต่อต่างประเทศเกือบจะทั้งหมดเป็นของหลวงเสีย พระองค์
เดียว เหตุฉะนั้นพระมหากษัตริย์ไทยบรมชนกนาถพระพุทธเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันนี้ (คือ
สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง) จึงได้ทรงพระเจริญรอยอย่างนั้นบ้าง..." (อ้างจากลาดูแบร์
ฉบับแปลของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ หน้า ๕๐๓)

สิ่งของต้องห้ามอยู่ก่อน สันนิษฐานว่า การกำหนดสิ่งของต้องห้ามอันเกี่ยวเนื่องกับพระคลังสินค้า นั้นมีมานานแล้ว ^{๑๒๓} และต่อมา ก็ประกาศเพิ่มเติมเรื่อยมา จนกระทั่งมากวัดกันมากเข้าใน แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททองนี้ คาดว่าการดำเนินการดังกล่าวคงจะเพื่อเลี้ยงอำนาจ บิณฑุ์คชของชอลันดา ^{๑๒๔} การห้ามคราวนี้คงจะห้ามสิ่งของที่ยังไม่ได้ห้ามอยู่ก่อนให้ เข้า อยู่ในข้อจำกัดเกือบจะทั้งหมด ^{๑๒๕}

ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองนี้ นอกจากจะมีการค้าบูชของหลวง และการ ค้าขายส่วนพระองค์ของพระมหากษัตริย์แล้ว โดยปกติสินค้าต่างประเทศที่พวกพ่อค้าต่างชาตินำ เข้ามา ถ้ารัฐบาลจะต้องประสงค์สิ่งใดก็ซื้อหาได้ก่อนตามราคาที่รัฐบาลพอใจจะให้ บางทีถึงกับ ทำให้พ่อค้าชาตุนก็มี แต่พวกพ่อค้าต่างประเทศก็ต้องจำทน เพราะได้รับประโยชน์จากสยามใน ด้านต่าง ๆ เช่น อาศัยเรือไทยไปซื้อขายสินค้าที่ญี่ปุ่น และได้รับการสงเคราะห์ในด้าน การ พาณิชย์ในสยาม เป็นต้น ^{๑๒๖}

^{๑๒๓} เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรรถที่ ๑๒๒

^{๑๒๔} เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรรถที่ ๑๒๓

^{๑๒๕} เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรรถที่ ๑๒๔

^{๑๒๖} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ไทยรบพม่า

เรื่องเกี่ยวกับเชิงอรรถที่ ๑๓๓ หน้า ๒๒๒